อนุสรณ์
ในงาน
พระราชทานเพลิงศพ

คุณหญิง เลื่อน มไหสวรรย์

ณ เมรุ
วัดอนงคาราม ธนบุรี
วันที่ ๘ เมษายน
พ.ศ. ๒๕๐๗

อนุสรณ์

ในงาน

พระราชทานเพลิงศพ

คุณหญิง เลื่อน มไหสวรรย์

ณ เมรุ
วัดอนงคาราม ธนบุรี
วันที่ ๘ เมษายน
พ.ศ. ๒๕๐๗

คำนำ

คุณหญิงเลื่อน มไหสวรรย์ สมบัติศิริ ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ 4 สิงหาคม 2506 ได้รับพระราชทานน้ำอาบศพ และหีบศพเป็นเกียรติยศ เจ้าคุณพระยามไหสวรรย์ สมบัติศิริ ผู้สามี พร้อมด้วยบุตรธิดาและญาติมิตรได้บำเพ็ญกรณียกิจการศพอย่างสมเกียรติ บำเพ็ญศาสนพิธีตามประเพณีของผู้นับถือพระพุทธศาสนาและประเพณีชาวจีน ได้อาราธนาพระสงฆ์ต่างวัดมาสวดพระอภิธรรมประจำวัน บำเพ็ญกุศลสัตตมวารที่ 1 (7 วัน) พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ 10 รูป มีเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช เสด็จประทับเป็นประธานสวดพระพุทธมนต์ มีพระธรรมเทศนากัณฑ์หนึ่ง ถวายภัตตาหารไทยทาน ส่วนการบำเพ็ญกุศลปัญญาสมวาร (50 วัน) และสตมาหะสมัย (100 วัน) เจ้าภาพได้บำเพ็ญกุศลดำเนินการตามสัตตมวารที่ 1 และการกุศลพิเศษโดยลำดับ เวลาก่อนงานพระราชทานเพลิง ได้สร้างศาลาหลังหนึ่งในบริเวณฌาปนสถานแห่งวัดอนงคาราม เพื่อเป็นอนุสรณ์กุศลถาวร ถวายแก่วัดอนงคาราม อุทิศกุศลแก่คุณหญิง สร้างศาลาเสร็จแล้ว จัดงานพระราชทานเพลิงศพ วันที่ 6 เมษายน 2507 บำเพ็ญกุศลที่บ้าน รุ่งขึ้นวันที่ 7 ถวายภัตตาหารเช้า เวลาบ่ายเคลื่อนศพจากที่บ้านโดยรถยนต์ สู่วัดอนงคาราม เชิญศพขึ้นตั้ง ณ ศาลาการเปรียญ เวลาบ่ายพระสงฆ์เถรานุเถระ 10 รูปสวดมนต์ มีพระธรรมเทศนากัณฑ์หนึ่ง กลางคืนสวดพระอภิธรรม วันที่ 8 ถวายภัตตาหารเช้าเพล เวลา 9.00 น. คณะสงฆ์วัดอนงคารามและสมาคมศิษย์อนงคาราม ในพระบรมราชูปถัมภ์ มีเทศน์กัณฑ์หนึ่ง เวลาบ่ายเทศน์เรื่องปฐมสังคีติกถา 3 ธรรมาสน์ พระสวดแจงรับเทศน์ 74 รูปเท่าอายุของคุณหญิง เทศน์จบแล้ว สมเด็จพระสังฆราช เสด็จประทับที่ศาลาการเปรียญ เจ้าภาพทอดผ้าไตรหน้าศพ สมเด็จฯ ทรงพิจารณาบังสุกุล ต่อจากนั้นพระสงฆ์ 74 รูป สวดมาติกาบังสุกุล เวลา 16.00 น. เคลื่อนศพจากศาลาการเปรียญ ขึ้นสู่เมรุเพื่อรับพระราชทานเพลิง วันที่ 7–8 เมษายน งานพระราชทานเพลิงมีเทศน์อีก 5 กัณฑ์ รวมทั้งหมด 9 กัณฑ์ เจ้าภาพได้มอบหมายโดยขอให้ข้าพเจ้าช่วยรวบรวมสำเนาเทศน์รวม 4 กัณฑ์ และเก็บเรื่องการทำบุญของคุณหญิงจัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงาน ข้าพเจ้ายินดีรับสนองเจตนาด้วยความเต็มใจ เพราะคุณหญิงและเจ้าภาพได้อุปถัมภ์บำรุงวัดอนงคารามและสมาคมศิษย์อนงคาราม ในพระบรมราชูปถัมภ์มานานปี เป็นโอกาสให้ทางวัดและทางสมาคมได้ร่วมกันสนองคุณูปการตามกำลังสามารถ

อนึ่ง ครั้งรัชกาลที่ 6 คุณหญิงเป็นผู้มีปรีชาสามารถผู้หนึ่ง ประกอบอาชีพทางพานิชกรรม ดำรงวงศ์สกุล ค้าขายโดยทางเรือระหว่างกรุงเทพฯ กับจังหวัดจันทบุรี ติดต่อกับสถานที่ราชการ มีกรมเจ้าท่าเป็นต้น รับส่งฟืนจากจังหวัดจันทบุรี ซึ่งมีป้ายชื่อการค้าติดอยู่ที่หน้าบ้านว่า กรุงเทพฯ จันทบุรีพานิช กิจกรรมได้เจริญก้าวหน้า มีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ได้ปวารณาถวายฟืนแก่วัดอนงคาราม เพื่อใช้การหุงต้มในงานกุศล มีวิสาขบูชา เป็นต้น และถวายพระสงฆ์เป็นส่วนปาฏิบุคคลิกทานอีกหลายรูป จนถึงเลิกการค้า งานสอบธรรมและสอบบาลีประจำปีที่วัดอนงคาราม คุณหญิงได้อุปการะด้วยน้ำอ้อยสดตลอดงาน งานเทศน์มหาชาติประจำปี รับเป็นเจ้าของกัณฑ์ปีละหนึ่งกัณฑ์ ฤดูผลไม้มีมะม่วงและทุเรียนเป็นต้น นิยมบำเพ็ญกาลทาน จัดข้าวเหนียวผลมะม่วง ถวายพระสงฆ์ตามวัดต่าง ๆ และแจกจ่ายแก่ญาติมิตรด้วยจิตเมตตา สร้างกุฏิหลังหนึ่งที่วัดสุวรรณ เมื่อ พ.ศ. 2466 ได้รับแต่งตั้งเป็นมรรคนายิกาวัดสุวรรณ อำเภอคลองสาน จังหวัดธนบุรี ตามพระราชบัญญัติ คณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ซ่อมศาลาการเปรียญและสร้างช่อฟ้าศาลาร่วมกับคุณนายสิน ต้นเต็งหยง ผู้มารดาที่วัดทอง อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2460 สร้างกุฏิหลังหนึ่ง หอระฆังหลังหนึ่งพร้อมทั้งระฆัง คุณหญิงบริจาคทรัพย์ร่วมกับมารดา ถวายวัดเตาปูน อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี เดือน 3–4 คุณหญิงได้เดินทางไปนมัสการพระพุทธบาทแทบทุกปี บริจาคทรัพย์บำรุงพระพุทธบาท ถวายอาหารบิณฑบาตพระภิกษุสามเณร วัดอนงคารามและสมาคมศิษย์อนงคาราม ในพระบรมราชูปถัมภ์สร้างหรือปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุในวัด บำเพ็ญกุศลประจำปีหรือกุศลพิเศษ คุณหญิงได้มาร่วมกุศลเป็นประจำ เป็นกำลังช่วยอุปถัมภ์ตลอดมาด้วยศรัทธาเลื่อมใส เมื่อถึงแก่กรรมจากไปแล้ว ทางวัดก็เป็นอันขาดกำลังผู้อุปถัมภ์ไปผู้หนึ่ง ซึ่งเป็นเรื่องของสังขารมีประจวบมีจากคู่กัน ที่สุดมีคติอย่างเดียวกัน คือต้องทำลายขันธ์สิ้นชีพเหมือนกันหมด ควรกำหนดปลงเห็นเป็นธรรมสังเวช อบรมเหตุ คือภาวนามัย

ด้วยกุศลอนวัชชกรรมธรรมสุจริตที่คุณหญิงได้บำเพ็ญไว้ดีแล้วนั้น และทางวัดอนงคารามได้บำเพ็ญกุศลกิจอุทิศ จงตามสนองให้คุณหญิงเลื่อน มไหสวรรย์ สมบัติศิริ ได้ประสบสรรพ–อิฏฐารมณ์ สมบูรณ์ด้วยความสุขในภพนั้น ๆ ๆ

พระมหาโพธิวงศาจารย์

วัดอนงคาราม 30 มีนาคม 2507

คุณหญิงเลื่อนมไหสวรรย์

ชาตะ *วันเสาร์ที่ ๑ สิงหาคม พ.ศ. 2433* **มรณะ** *วันอาทิตย์ที่ 4 สิงหาคม พ.ศ. 2506*

คำไว้อาลัย

แด่

คุณหญิงมไหสวรรย์ (เลื่อน สมบัติศิริ)

กราบ คุณพี่ที่เคารพ

การจากไปของคุณพี่โดยไม่มีวันกลับเมื่อวันที่ 4 สิงหาคม 2506 นี้ ยังความเศร้าสลดให้แก่น้องอย่างสุดซึ้ง ถึงคุณพี่จะเป็นลูกของคุณป้าผู้ได้เลี้ยงดูน้องมา น้องก็เรียกคุณพี่ว่าพี่ได้เต็มปาก เพราะคุณพี่ได้ทำตนเป็นพี่มาตั้งแต่น้องยังไม่ถึง 10 ขวบ น้องจำได้อย่างแจ่มชัดว่าเมื่อครั้งน้องยังมีพ่อแม่ของตนเอง น้องได้มากินนอนที่บ้านคุณป้าปีละหลาย ๆ ครั้ง คุณพี่ก็เป็นผู้ดูแลให้กินให้นอน แม้ในเวลานั้นคุณพี่เองก็ยังเป็นเด็กเหมือนกัน อายุก็ยังไม่ถึง 15 ปี ครั้นเมื่อน้องสิ้นพ่อสิ้นแม่แล้ว น้องก็ได้มาอยู่กับคุณป้าพร้อมกับน้องอีกสามคน ก็คุณพี่นั่นเองเป็นผู้ดูแลในเรื่องการเล่าเรียนและค่าใช้จ่ายอย่างอื่น แม้เงินที่ใช้จ่ายจะมาจากถุงเงินของคุณป้า แต่คุณพี่ก็เป็นผู้หยิบยื่นให้

เมื่อคุณพี่เป็นผู้ใหญ่ขึ้น ภาระของคุณพี่มิใช่จะจำกัดอยู่แต่เพียงหน้าที่แม่เรือนเท่านั้น ในสมัยนั้นคุณป้ายังมีเรือโป๊ะจ้าย 3–4 ลำ บรรทุกฟืนโกงกางจากจันทบุรีและเกาะกงมาขาย คุณพี่ก็ต้องช่วยคุณป้าดูแลกิจการซึ่งส่วนใหญ่เกี่ยวแก่การเงินและเอกสารในการค้า อันเป็นงานในบ้าน เพราะในสมัยนั้นธรรมเนียมประเพณีไม่นิยมในการที่หญิงสาวออกทำงานนอกบ้าน แม้คุณพี่จะมิได้เข้าโรงเรียนสมัยใหม่ แต่ก็ได้ดูแลให้น้องทำบิลค่าฟืนไปเก็บเงินจากหน่วยราชการและห้างร้านได้ เมื่อนึกถึงตอนนี้ น้องรู้สึกเสียใจในความเกเรของตัวเอง ในบางคราวเมื่อบอกให้ทำบิล ถ้าไม่พอใจน้องก็แกล้งไม่ทำเสียบ้างตามวิสัยของเด็กที่พ่อแม่ตามใจ แต่แทนที่คุณพี่จะโกรธกลับพูดจาปลอบโยนประเล้าประโลม ในที่สุดคุณพี่ก็เอาความใจดีชนะความชั่ว

ของน้องได้ ทำให้น้องเคารพและรักอย่างพี่ของตัวเอง และด้วยความโอบอ้อมอารีเป็นธุระบำบัดทุกข์บำรุงสุขของผู้อื่นนี้ ทำให้คุณพี่สามารถรักษาทรัพย์สมบัติและดำเนินกิจการค้าของครอบครัวให้เจริญงอกงามแทนคุณลุงและคุณเป้ามาได้ ดังที่เห็นประจักษ์กันอยู่แล้ว

แต่ก่อนนี้เมื่อคิดถึงคุณพี่ขึ้นมาทีไร ก็รู้สึกว่ามีความสุข เพราะอุ่นใจว่าถึงอย่างไร ๆ ก็ยังมีคุณพี่เป็นผู้ให้ความเมตตาอารีอยู่เสมอ มาบัดนี้คุณพี่ได้จากไปแล้วตามกฎแห่งธรรมชาติ ความเมตตาอารีที่น้องจะได้รับก็เป็นอันสุดสิ้นลงด้วย อันเป็นกฎแห่งธรรมชาติเช่นเดียวกัน แต่ถึงอย่างไรก็ขอคุณพี่ได้โปรดทราบเถิดว่า คุณพี่และพระคุณของคุณพี่ได้อยู่ในความทรงจำของน้องมาตั้งแต่น้องยังเป็นเด็ก และจะฝังแน่นอยู่ตลอดไป จวบจนวาระสุดท้ายของน้อง

ขอกุศลบุญราศีแห่งการอุทิศของบรรดาวงศาคณาญาติซึ่งรวมทั้งน้องด้วย จงดลบรรดาลให้คุณพี่ได้ประสบความเกษมสุขในสัมปรายภพนั้นเถิด และน้องขออธิษฐานว่าเมื่อเกิดในภพหน้าขอให้ได้เป็นน้องของคุณพี่ด้วยเทอญ.

หลวงโหตรกิตยานุพัทธ์

แด่คุณพี่ที่เคารพยิ่ง

คืนวันอาทิตย์ที่ 4 สิงหาคม 2506 เวลา 23.45 น. เป็นคืนที่นำความเศร้าสลดใจอย่างลึกซึ้งมาสู่ผม ที่ได้ทราบข่าวว่าคุณพี่ได้จากไปโดยปัจจุบันด้วยโรคหัวใจวาย คุณพี่ไม่ได้มีอาการแสดงว่าป่วยมาก่อนหรือวี่แววว่าจะจากไปโดยกระทันหัน เมื่อตอนกลางวันเรายังได้ร่วมรับประทานอาหารกลางวันด้วยกันและยังได้คุยกันถึงโรคหัวใจวายว่า เดี๋ยวนี้แพทย์เขาแนะนำว่าผู้ที่มีอายุเกิน 60 ควรให้แพทย์ตรวจหัวใจบ่อย ๆ ผมยังได้ถามคุณพี่ว่าได้เคยให้แพทย์ตรวจบ้างหรือเปล่า คุณพี่ก็บอกว่าได้ให้แพทย์ตรวจหลายเดือนมาแล้ว ผมยังเตือนว่าควรให้เขาตรวจดูอีกที คุณพี่ก็ตอบว่าบางทีพรุ่งนี้จะไปให้แพทย์ตรวจดูอีกที แต่พอตอนกลางคืนคุณพี่ก็จากไปโดยโรคหัวใจวาย

การจากไปของคุณพี่ทำให้ผมรู้สึกว่า ได้สูญเสียผู้ที่ผมเคารพและรักอย่างยิ่งในชีวิตด้วย เมื่อคุณพี่ยังอยู่ก็เป็นประดุจร่มโพธิ์ของผม มีธุระเดือดร้อนอย่างใด คุณพี่ก็ได้ช่วยเหลือตักเตือนและปลอบใจ คุณพี่ได้มีอุปการะคุณกับผมมาในเมื่อผมยังเป็นเด็กเล็ก ๆ ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง ต่อเมื่อผมต้องเป็นกำพร้าทั้งบิดาและมารดาเมื่ออายุ 10 ขวบ คุณพี่ก็รับอุปการะเลี้ยงดูให้การศึกษาอย่างดีตลอดจนอบรมสั่งสอนให้ประกอบความดี นับว่าเป็นมารดาคนที่ 2 ของผม แม้แต่เมื่อผมได้แยกครอบครัวมาแล้ว คุณพี่ก็ยังกรุณาเอาใจใส่สอบถามทุกข์สุขอยู่เสมอ จนผมรู้สึกว่าเป็นหน้าที่ของผมที่จะต้องมากราบคุณพี่ทุกอาทิตย์ เพื่อไม่ให้คุณพี่กังวลใจ แต่กระนั้นก็ดี ถ้าอาทิตย์ใดผมไม่ได้มากราบ คุณพี่ก็จะโทรศัพท์ถามด้วยความห่วงใยว่าจะไม่สบาย ผมได้สำนึกถึงพระคุณของคุณพี่อยู่เสมอ ว่าการที่ผมได้มีหลักฐาน ครอบครัวมาจนบัดนี้นั้นก็เป็นด้วยพระคุณของคุณพี่ที่ได้อบรมสั่งสอนมา เพื่อเป็นการสนองคุณงามความดีของคุณพี่ในครั้งสุดท้าย ผมขออุทิศผลบุญที่ผมได้ประกอบมาตั้งแต่ต้นจนบัดนี้ และด้วยอำนาจคุณพระรัตนไตรขอให้ผลบุญที่ผมอุทิศมานี้ จงบันดาลให้วิญญาณของคุณพี่ที่เคารพยิ่ง จงไปสู่สุคติในสัมปรายภพเทอญ.

ขุนกิจสุงกากร

บ้านโชคทวี 24 ก.พ. 2507

คำไว้อาลัย

การจากไปอย่างไม่มีวันกลับของคุณแม่ครั้งนี้เป็นการสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ของพวกลูกทุกคน คุณแม่เป็นประดุจพระของลูก นอกจากจะมีพระคุณแก่ลูก ๆ ในฐานะให้กำเนิดแล้ว ยังมีความเมตตากรุณา ปกปักรักษาลูกประดุจร่มโพธิ์ร่มไทร และกับบุคคลทั่วไปทั้งญาติและมิตรสหายอีกนานัปการ คุณแม่จากพวกเราไปโดยกระทันหัน จนไม่มีใครแต่สักคนได้เห็นใจคุณแม่ ตอนกลางคืน วันอาทิตย์ที่ 4 สิงหาคม พ.ศ. 2506 เวลาประมาณสี่ทุ่มครึ่ง คุณแม่นั่งชมโทรภาพฟังข่าวลมฟ้าอากาศซึ่งเป็นข่าวที่คุณแม่สนใจมาก เพราะคุณแม่กลัวพายุ เสร็จแล้วนอนอ่านหนังสือพิมพ์ข่าวเศรษฐกิจให้ลูกฟัง เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการทำงานของลูก หลังจากโทรภาพเลิกแล้ว คุณแม่ก็ลุกเดินแจกเงินเดือนให้แก่คนงานและคนใช้ในบ้าน มีเด็กรับใช้อยู่ 2 คน แล้วก็นั่งลงจะลูบตัวอาบน้ำอันเป็นกิจวัตรประจำวันของท่าน ขณะอาบน้ำลูบตัวอยู่นั้นก็หงายหลังลงกับพื้นทั้งที่อยู่ในท่านั่งขัดสมาธิ พอลูก ๆ และคุณป้ามาถึงก็ได้โทรศัพท์ไปถึงคุณหมอสวัสดิ์ สกุลไทย ซึ่งอยู่ใกล้บ้านเรา คุณหมอมาถึงก็ได้พบว่าคุณแม่ได้จากเราไปหลายนาทีแล้ว ลูก ๆ ตื่นตันจนทำอะไรไม่ถูก เพราะการจากไปอย่างกระทันของคุณแม่ไม่มีลางอย่างใดมาก่อน แม้แต่การเจ็บป่วย นอกจากเดินเหินไม่สะดวกเวลาขึ้นที่สูงและลงที่ต่ำอันเกิดจากเส้นเอ็นเท่านั้นแล้ว คุณแม่อยู่ในอาการสบายทุกประการ พวกเราคิดว่าอายุของคุณแม่ควรอยู่เป็นที่พึ่งของพวกเราได้ต่อไปอีกนาน คืนนั้นจึงเป็นคืนที่เราสูญเสียพระที่เรารักที่สุดในชีวิตของพวกเราไป การสิ้นใจของคุณแม่เป็นอาการที่ปัจจุบันทันด่วน ไม่มีอาการป่วยเจ็บหรืออาการอย่างอื่นเลย ท่านจากเราไปด้วยอาการที่สงบที่สุดและปราศจากกังวล พวกเราจึงได้ตกลงนำศพคุณแม่ไว้ที่บ้านที่แห่งเดียวกันกับไว้ศพคุณยายเมื่อ 30 ปีที่แล้ว และบำเพ็ญกุศลทักษิณานุป-ทานต่อไปจนกระทั่งเผา

คุณแม่เกิดเมื่อปีขาล วันเสาร์ที่ 9 สิงหาคม 2433 สิริรวมอายุทั้งสิ้น 73 ปี 11 เดือน 25 วัน ตลอดชีวิตของคุณแม่ได้ฟันฝ่าอุปสรรคมามากมายเทียบได้เท่าผู้ชายคนหนึ่ง เท่าที่ลูก ๆ พอ

จำได้ คุณแม่เป็นเจ้าของห้างยิ่งเฮงจั่น ซึ่งคุณแม่กล่าวว่าเป็นยี่ห้อของคุณเก๋ง ยี่ห้อยิ่งเฮงจั่นนี้ภายหลังได้ตั้งเป็นบริษัทจำกัด มีลูก ๆ เป็นหุ้นส่วน ชื่อว่า บริษัท กรุงเทพฯ จันทบุรีพาณิชย์จำกัด ที่ชื่อบริษัทดังนี้ เพราะคุณแม่มีเรือโป๊ะจ้ายออกไปบันทุกพื้นจากจันทบุรีมาขายนั่นเอง หลังจากพื้นไม้โกงกางจากจันทบุรีขายไม่ดีไม่พอกับค่าใช้จ่าย เรือโป๊ะจ้ายทั้ง 4 ลำ ซึ่งพวกเรายังจำได้ว่าชื่อ เพ่งอาน, ซุ่นอาน, และ เซียงอาน และอีกลำหนึ่งชื่อ พูลสมบัติ ก็ย้ายภูมิลำเนาจากบันทุกพื้นที่จันทบุรี มาบันทุกข้าวสารจากกรุงเทพฯ ขนถ่ายไปลงเรือใหญ่ที่เกาะสีชัง คุณแม่ยังเป็นผู้ดำเนินงานและจัดงานทั้งหมดอยู่ตามเดิมจนจนญี่ปุ่นเข้ายึดครองประเทศไทยเมื่อปี 2484 เรือทั้งหมดนี้จึงต้องมอบให้แก่บริษัทของราชการ ชื่อบริษัทเรือลำเลียง จำกัด สังกัดกระทรวงคมนาคม และต่อมาหลังสงครามเอเซียบูรพาได้เสร็จสิ้นลงแล้วทางราชการได้ขายหุ้นให้เอกชนเป็นผู้ดำเนินงานต่อไปจนทุกวันนี้ ซึ่งในระยะต้นคุณแม่ก็ได้ร่วมเป็นกรรมการของบริษัทเรือลำเลียงฯ ด้วย เมื่อคุณแม่ไม่มีเรือโป๊ะดำเนินงานแล้ว คุณแม่ก็กลับมาเป็นประธานกรรมการบริษัท กรุงเทพฯ จันทบุรีต่อไปตามเดิม และบริษัทนี้ก็ได้หันมาประกอบการอุตสาหกรรมทำน้ำตาลทรายขาวเป็นโรงแรกในกรุงเทพฯ อาจกล่าวได้ว่าในระหว่างสงครามเอเซียบูรพานั้น น้ำตาลที่ใช้กันอยู่ทั่วประเทศนั้นได้มาจาก โรงงานของรัฐบาล คือจังหวัดลำปาง และโรงงานน้ำตาลของเราเท่านั้น จึงนับได้ว่าคุณแม่ได้มีส่วนเป็นผู้ทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติไม่ใช่น้อย

สำหรับการดำเนินงานโรงงานน้ำตาลของเราในครั้งนั้น คุณแม่เป็นผู้กล้าได้กล้าเสียในด้านการค้าเป็นอย่างมาก ที่ลูก ๆ ไม่ลืมได้แก่กรรมวิธีทำน้ำตาลทรายขาวของคุณแม่ แรกทีเดียวเรามีโรงงานน้ำตาลทรายขาวจริง แต่เราทำได้แต่น้ำตาลสีรำ เพราะนำน้ำตาลแดงมาเคี่ยวให้เกิดผลึก น้ำตาลทรายที่ได้จึงดูเหลืองไปเราเรียกว่า "สีรำ" คุณแม่นั่งคิดนอนคิดจะให้เป็นสีขาว ท่านจึงนั่งเรือไปที่ปากคลองบางหลวง ซึ่งในขณะที่เกิดสงครามกันนั้นเป็นที่จอดเรือขายน้ำตาลงบมาจากเพชรบุรี เรือลำหนึ่งบันทุกมาแยะแล้วก็นั่งขายนับคู่อยู่ประมาณ 1 อาทิตย์จึงกลับไปเมืองเพ็ชรฯ บันทุกกลับมาใหม่ เผอิญเดือนนั้นเป็นเดือนเมษายนมะม่วงชุก เรือน้ำตาลเหล่านั้นจอดกันเป็นแถวเพราะขายไม่ดี ผู้คนหันกันไปซื้อมะม่วงรับทานแทนขนมหวาน คุณแม่

ได้แวะเข้าไปถามเจ้าของเรือน้ำตาลเหล่านั้นว่ามีใครบ้างที่จะขายหมดทั้งลำ เจ้าของพากันสั่นศีรษะ เพราะตั้งแต่เกิดมาก็ไม่เคยมีใครถามซื้อเหมาเรือกันอย่างนั้น คุณแม่เองก็เลี่ยงเหลือเกินที่จะนำน้ำตาลปึกเมืองเพ็ชรฯ มาละลายน้ำ เพราะไม่ทราบว่าละลายน้ำแล้วจะเป็นน้ำตาลสีขาวหรือไม่ คุณแม่เวียนลงเรือถามทีละลำ เจ้าของเรือก็ไม่ยอมขาย จนถึงเรือน้ำตาลลำหนึ่งตกลงมาด้วย เพราะน้ำตาลขายไม่ดี แต่เกี่ยงให้นับคู่หมดทั้งลำจึงจะขาย ซึ่งก็ตกลง รุ่งเช้าน้ำตาลทรายที่ได้มาจึงสีขาว คุณป๋าจึงล้อคุณแม่เสมอว่าเป็นผู้ค้นคว้าน้ำตาลทรายขาวจากน้ำตาลปึกได้เป็นคนแรก สมควรที่จะได้รับเหรียญดุษฎีมาลา ซึ่งเป็นคำล้อที่คุณแม่พากภูมิใจมากที่สุด และก็ควรจะได้กล่าวต่อไปด้วยว่าเจ้าของเรือน้ำตาลเมืองเพ็ชร ฯ นั้นก็ได้ติดต่อฝากฝังลูกหลานมาเรียนหนังสืออยู่ในกรุงเทพฯ กับคุณแม่ตลอดมาจนบัดนี้

ในด้านช่วยเหลือราชการนั้น คุณแม่ก็ได้ช่วยราชการไม่แพ้ใคร ท่านเคยเป็นกรรมการสภาจังหวัดธนบุรีช่วยราชการท้องถิ่น เป็นกรรมการตัดสินการประกวดผลไม้ในราชการของกระทรวงเกษตรและของกระทรวงมหาดไทย และของเทศบาลธนบุรี ในระยะที่คุณป๋าดำรงตำแหน่งเป็นนายกเทศมนตรีนครธนบุรี นอกจากนี้คุณแม่ช่วยเหลือกาชาดเป็นอันมากและเป็นสมาชิกตลอดชีพ ส่วนในด้านที่เป็นเกียรติยศแก่ตัวคุณแม่เองนั้น ท่านได้รับพระราชทานตราจตุตถจุลจอมเกล้าเป็นเกียรติยศแก่ตัวท่านและของลูกหลานต่อไปอีกด้วย

ในด้านการศาสนา คุณแม่เป็นคนใจบุญสุนทาน เป็นที่เคารพรักของชาวบ้านใกล้เคียงทั่วไป ทนุบำรุงพระพุทธศาสนาโดยการสร้างศาลา สร้างโรงเรียน สร้างโบสถ์ และอุปสมบทพระภิกษุในพระพุทธศาสนา คุณแม่ได้อุปสมบทพระภิกษุหลายองค์ องค์ที่ทำให้ท่านปลื้มใจมากที่สุดคือท่านซ้อน อยู่วัดกลาง จังหวัดสุราษฎร์ธานี เพราะบวชไม่สึกและไปมาหาสู่อยู่เสมอมีอายุพรรษากว่า 40 แล้ว วัดที่คุณแม่เป็นอุปถากอยู่นั้นได้แก่วัดอนงคาราม เพราะมีความเคารพนับถือในพระเดชพระคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ ซึ่งสิ้นบุญไปแล้ว และพระเดชพระคุณพระมหาโพธิวงศาจารย์ เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบันนั่นเอง ส่วนอีกวัดหนึ่งคือวัดสระเกศ โดยคุณแม่ได้เคารพนับถือพระเดชพระคุณสมเด็จพระสังฆราชมานานกว่า 40 ปี และมีข้อขัดข้องได้ไต่ถามให้โปรดทรงช่วยเหลืออยู่เสมอ นอกจากนี้แล้วยังเป็นมัคทายกของวัดสุวรรณอุบาสิการาม ซึ่งอยู่

ใกล้บ้าน การบุญใดๆถ้าผ่านมาแล้วโดยมากไม่ผิดหวัง แม้แต่ศาสนาอื่นคุณแม่ก็ปราศจากความรังเกียจเดียดฉันท์โดยมีของแบ่งปันทำบุญอยู่เสมอ มีภราดาฮีแลร์แห่งโรงเรียนอัสสัมชัญคนหนึ่งที่คุณแม่ดูแลส่งอาหารและสิ่งของเป็นประจำ เพราะเป็นครูมาตั้งแต่คุณป๋าจนถึงลูกชายของคุณแม่ทุกคน คุณแม่ได้สละที่ดินแปลงหนึ่งให้แก่สุเหล่าอิสลามซึ่งอยู่ใกล้บ้าน ฉะนั้น ในงานรดน้ำศพจึงมีแขกมากมายที่มาแสดงอาลัยต่อคุณแม่มีทุกศาสนา จนมีคนสงสัยว่าคุณแม่นับถือศาสนาอะไรกันแน่ จึงเห็นได้ว่าคุณความดีของคุณแม่ได้จารึกอยู่กับเขาเหล่านั้นทุกรูปทุกนาม ไม่ว่าชาติใดศาสนาใด คุณแม่เป็นที่พึ่งของคนขัดสนคนยากคนจนอยู่เสมอ

ในด้านแม่บ้านการเรือน คุณแม่เป็นศรีภริยาของคุณป๋า เป็นศรีมารดาของลูก เป็นที่พึ่งของผู้ที่อาศัยอยู่ในบ้าน ให้ความเมตตากรุณาโดยทั่วหน้ากัน คุณแม่ดูแลบ้านช่องได้เรียบร้อย ผู้คนเกรงกลัวท่านดุจบุตรกลัวมารดา คุณแม่ทั้งเฆี่ยนทั้งตีแต่ผู้ที่ทำผิด หลายครั้งพวกเราขอร้องไม่ให้ท่านออกแรงด้วยการเฆี่ยนตีเด็กทำผิด ท่านก็ดุลูกๆว่าถ้าไม่มีฉันเสียแล้วแกจะรู้สึก คุณแม่เสียเพียงเดือนเดียวเท่านั้นบ้านก็ขาดคนควบคุม เงียบเหงา พวกลูกๆจึงได้สำนึกในคุณความดีของคุณแม่เป็นอย่างมาก เมื่อกลับบ้านมีแต่ความเศร้า คิดถึงพระเดชพระคุณของคุณแม่อย่างสุดซึ้ง ในเรื่องการเรือนแล้ว คุณแม่เป็นเอกอย่างหาตัวจับยาก ในระยะปลายชีวิตของคุณแม่นี้ คุณแม่ขยันทำขนมและอาหารไปวัดและแจกจ่ายบรรดาญาติมิตรอยู่เกือบทุกวัน ข้าวเหนียวมะม่วงของคุณแม่เป็นที่เลื่องลืออยู่ทั่วไป เคยเข้าประกวดโดยใช้ชื่อคนอื่นไม่ซ้ำกัน ก็ได้รับรางวัลทุกครั้ง ได้รับการชมเชยจากมิตรสหายทั้งไทยและต่างประเทศ และขนานนามข้าวเหนียวว่า "ข้าวเหนียวคุณหญิง" นอกจากข้าวเหนียวก็มีขนมตาล อาหารก็มีปลาร้าและข้าวหมกไก่ซึ่งคุณแม่เรียกว่า "ข้าวบุหรี่" และข้าวแช่ ต่อไปนี้พวกลูกก็ได้แต่นึกถึงเท่านั้นจะไม่มีใครได้เห็นคุณแม่นั่งเจียนใบตอง ทำขนม ทำกับข้าวให้รับทานอีกต่อไป นอกจากการช่างทำกับข้าว ของหวานของคุณแม่แล้ว คุณแม่ยังชอบเก็บรักษาของใช้ไม่ปล่อย ทุกอย่างมีครบตั้งแต่มีดเจียนหมาก ครก จาน ชาม คุณแม่มีผ้าแถบซึ่งห่มเมื่อยังสาวมาอวดลูก มีหัวผักกาดดอง (ไชเท้า) เก่าร้อยปีซึ่งดูผุพังเหมือนกับหนังผุ ดีงู เลือดแรด และเครื่องหอมมีแก่นจันทน์น้ำมันหอมเป็นต้น ในระยะหลังนี้คุณแม่ได้เพิ่มความขยันขันแข็งมากกว่าก่อนเพราะเหตุอยู่กับ

บ้านเฉย ๆ ไม่มีงานธุรกิจรัดตัวมากนัก

ในด้านสังคมนั้น คุณแม่เป็นที่รู้จักของบุคคลทั่วไปตั้งแต่เจ้านาย ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ มิตรสหายชาวจีนที่ค้าขายร่วมกันมาหรือเคยทำงานติดต่อกัน ชาวต่างประเทศในฐานะที่คุณป๋าเป็นกงสุลกิติมศักดิ์ของกรีกประจำประเทศไทยและโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่พวกลูก ๆ เรียกว่า "พรรคพวกตลาดนัด" คือแม่ค้าที่ขายของตลาดนัดนั่นเอง คุณแม่เดินตลาดนัดเกือบทุกเสาร์ทุกอาทิตย์ ท่านเดินได้ไกล ๆ จนคนตามเมื่อย พวกลูก ๆ ที่ติดตามไปชมคุณแม่ทุกคนเพราะเดินตามคุณแม่ไม่ทัน คุณแม่ไปตลาดนัด ถ้าไม่ซื้อของที่ละมาก ๆ แล้ว ก็มียาหอม ยาลม ไปแจกแม่ค้าที่เป็นพรรคพวก ของที่คุณแม่ซื้อจากตลาดนัดจึงถูกอย่างไม่น่าเชื่อ พวกลูก ๆ ซื้อของมาจากตลาดนัดเป็นราคาเท่าไร ถ้าคุณแม่ดูเราจะหาครึ่ง ถึงแม้กระนั้นคุณแม่ก็บอกว่าคุณแม่ซื้อได้ถูกกว่าอยู่ดีและก็เป็นความจริงดังนั้น คุณแม่ซื้อด้วยน้ำใจจึงได้ถูกกว่าพวกเรา บางคนตามมาถึงบ้านเพื่อขายของและขอความช่วยเหลือในเรื่องเงินทองและของใช้สอยก็มีมาก คุณแม่จึงเป็นที่รักของมิตรสหายและญาติโดยทั่วไป เรียกได้ว่าชีวิตของคุณแม่สมบูรณ์ด้วยมิตรสหายที่รักใคร่อยู่ตลอดเวลา

คุณความดีของคุณแม่ที่ลูกนำมากล่าวไว้ ณ ที่นี้ เป็นเพียงส่วนหนึ่งในจำนวนมากมายซึ่งคุณแม่ได้ปฏิบัติอยู่ในขณะมีชีวิต คุณแม่ต่อสู้เพื่อเกียรติและชื่อเสียงของวงศ์ตระกูลยากที่จะหาผู้ใดเสมอเหมือนได้ จึงเปรียบประดุจดวงประทีปที่ให้แสงสว่างแก่ลูกที่จะดำเนินและปฏิบัติต่อไป ลูก ๆ ทุกคนขอปฏิญาณต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ว่าจะรักใคร่ปรองดองและช่วยกันดำเนินตามแนวทางที่คุณแม่สั่งสอนและวางไว้ และจะพร่ำสอนลูกหลานให้ซาบซึ้งถึงคุณความดีซึ่งคุณแม่มีต่อลูก ๆ และให้ถือเป็นหลักในการดำรงชีวิตและอยู่ในสัมมาทิษฐิ ดังนั้น ถ้าคุณแม่จะมีญาณวิถีใด ๆ ที่สามารถทราบถึงความอาลัยรักและความกตัญญูของลูกทุกคนซึ่งมีต่อคุณแม่แล้ว ขอให้วิญญาณของคุณแม่จงทราบถึงความโศรกเศร้าอย่างสุดซึ้งซึ่งลูกมีแต่คุณแม่ด้วย และขอให้คุณแม่มีความสุขในสัมปรายภพโดยทุกประการ.

จากลูกของคุณแม่ทุกคน

สารกถา

พระศรีวิสุทธิโศภน วัดอนงคาราม ธนบุรี

แสดงในงานสัตตมวารที่ 1 ศพคุณหญิงเลื่อน มไหสวรรย์

วันที่ 10 สิงหาคม 2506 เวลา 17.00 น.

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

สทฺธาย สีเลน จ ยา ปวฑฺฒติ

ปญฺญาย จาเคน สุเตน จูภยํ

สา ตาทิสี สีลวตี อุปาสิกา

อาทียตี สารมิเธว อตฺตโนติ.

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนา พรรณนาธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา อนุโมทนาในกุศลส่วนทักษิณานุปทาน คือการบำเพ็ญกุศลอุทิศผลส่งแก่ท่านผู้วายชนม์ ซึ่งมีพระยามไหสวรรย์เป็นประธาน พร้อมด้วยบุตรธิดาและญาติมิตรทั้งที่ใกล้ชิดและห่างไกล ได้พร้อมใจกันบำเพ็ญให้เป็นไป เพื่ออุทิศกุศลส่งผลจำเพาะคุณหญิงเลื่อน มหไสวรรย์ ผู้ล่วงลับไปสู่สัมปรายภพ ครบกำหนด 7 วันในวันนี้ ด้วยอำนาจแห่งญาติธรรมและกตัญญูกตเวทิตาธรรมตามหน้าที่ ฝ่ายสามีได้ชื่อว่าปฏิบัติญาติธรรม ฝ่ายบุตรธิดาได้ชื่อว่าปฏิบัติกตัญญูกตเวทิตาธรรม โดยดำเนินตามตันติประเพณีแห่งโบราณบัณฑิต ผู้นับถือพระพุทธศาสนา ชื่อว่าได้ปฏิบัติตามโอวาทของพระบรมศาสดา ดังที่ตรัสสอนไว้ว่า เปตานํ ทกฺขิณํ ทชฺชา ปุพฺเพ กตมนุสฺสรํ ดังนี้เป็นต้น ความว่า บุคคลผู้มีความเกี่ยวข้องเนื่องถึงกัน เมื่อมาระลึกนึกถึงอุปการะที่ท่านผู้ตายได้เคยทำไว้ต่อกัน พึงให้ทักษิณาคือส่วนบุญกุศลแก่ท่านผู้วายชนม์ล่วงลับไป เพราะการทำเช่นนี้เป็นวิธีเดียวในพระพุทธศาสนา ที่ตรัสรับรองว่าสำเร็จผลแก่บุคคลผู้ล่วงลับ ดังมีข้อความปรากฏใน

ติโรกุฑฑสูตรว่า น หิ ตตฺถ กสิ อตฺถิ โครกฺเขตฺถ น วิชฺชติ วณิชฺชา ตาทิสี นตฺถิ หิรญฺเญน กยากยํ เป็นต้น แปลความว่า ในปรโลกนั้น ไม่มีกสิกรรมคือการทำนาทำสวนใด ๆ การเลี้ยงโคขายและการรีดนมโคก็ไม่มี การค้าขายเช่นนั้น หรือการแลกเปลี่ยนซื้อขายด้วยเงินทองของ มีค่าใด ๆ ก็ไม่มี อิโต ทินฺเนน ยาเปนฺติ เปตา กาลกตา ตหึ คนที่ล่วงลับดับชีวิตไปแล้ว ย่อมยังอัตตภาพให้เป็นไปได้ในปรโลกนั้นด้วยผลบุญกุศลที่บุคคลอุทิศให้แต่โลกนี้ดังนี้

เมื่อว่าโดยหน้าที่ คุณหญิงเลื่อน มไหสวรรย์ เมื่อยังมีชีวิตอยู่นั้น ได้วางตัวปฏิบัติตนเหมาะสมแก่ฐานะหน้าที่ทุกประการ คือในฐานะเป็นภรรยา ก็เป็นภรรยาที่ดี ได้ในบาลีว่า ภริยา ปรมาสขา ภรรยาเป็นเพื่อนสนิทที่แท้จริง ข้อนี้เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาของคนทั่วไป ซึ่งรู้อัธยาศัยของคุณหญิงเป็นอย่างดี ก็ลักษณะของภรรยาที่ดีในหลักธรรมะ ท่านจัดไว้ 5 ประการ คือ จัดการงานดี สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามีดี ไม่ประพฤตินอกใจสามี รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ไว้ให้มั่นคงและขยันไม่เกียจคร้านในการงานทั้งปวง ภรรยาผู้มีคุณสมบัติครบ 5 ประการนี้ จัดเป็นภรรยาผู้ร่วมสุขร่วมทุกข์ ที่เรียกว่าคู่ทุกข์คู่ยาก คู่สร้างคู่สม คือสุขก็สุขด้วยกัน ทุกข์ก็ทุกข์ด้วยกัน การงานอันใดเป็นธุระหน้าที่ของสามี ก็เอาใจใส่ในธุระหน้าที่อันนั้น ไม่เพิกเฉยดูดาย มีความสำคัญในธุระของสามีเหมือนธุระของตนเอง ข้อนี้พอจะชี้ให้เห็นได้ว่า นับจำเดิมแต่พระยามไหสวรรย์ผู้สามีได้รับภาระหน้าที่เป็นนายกสมาคมศิษย์อนงคาราม ในพระบรมราชูปถัมภ์ คุณหญิงก็ได้รับภาระหน้าที่เป็นผู้อุปถัมภ์สมาคมเป็นลำดับมา การงานส่วนใหญ่ได้อาศัยคุณหญิงให้กำลังกายกำลังใจสนับสนุนส่งเสริมให้สำเร็จไปด้วยความเรียบร้อย จึงจัดว่าเป็นทั้งภรรยาเป็นทั้งเพื่อนที่สนิทสนมอย่างยิ่ง ไม่มีเพื่อนคนใดที่จะสนิทสนมยิ่งไปกว่า

ในฐานะเป็นมารดาของบุตรธิดา ก็เป็นมารดาที่ดี ได้ในคำบาลีว่า มาตา มิตฺตํ สเก ฆเร มารดาเป็นมิตรในเรือนของตน มิตรที่แท้จริงในเรือนของคนเรามีเพียงคนเดียวคือแม่ เพราะมิตรคือแม่ได้ชื่อว่าแม่มิตร เช่นเดียวกับที่เราเรียกคนบางคนว่าแม่พระ พ่อพระ ซึ่งหมายถึงผู้มีใจเป็นพระ ในบาลีท่านเรียกแม่ว่าพระพรหมบ้าง เรียกปฐมาจารย์บ้าง เรียกอาหุเณยยบุคคลบ้าง เพราะเป็นผู้ตั้งอยู่ในพรหมวิหารธรรม แนะนำสั่งสอนบุตรธิดาก่อนครูอื่น ๆ เป็นผู้ควรได้รับสักการะกราบไหว้ของบุตรธิดา ข้อนี้เป็นที่ประจักษ์ซาบซึ้งแก่บุตรธิดาทุกคนดีอยู่แล้ว พึงพิ–

จารณาดูว่า มิตรคนใดเอาใจใส่ในการกิน การนอน การอาบน้ำ การศึกษาเล่าเรียนของเราบ้าง นอกจากมิตรคือแม่แล้ว จะหามิตรแท้อย่างนี้ที่ไหนได้เป็นไม่มี

ในฐานะที่เป็นญาติเป็นมิตร ทั้งใกล้ชิดและห่างไกลก็เอาใจใส่สงเคราะห์อนุเคราะห์ตามสมควรแก่สถานะ ข้อนี้จะพึงเห็นได้ว่า มีบริวารชนได้ข้ามาอาศัยในร่มไม้ชายคา อยู่ในความคุ้มครองเป็นจำนวนมาก หากจะเทียบก็เปรียบได้กับต้นไม้ใหญ่ในราวป่า มีรากหยั่งลงสู่พื้นพสุธา มีผลดกใบหนา เป็นที่อาศัยอยู่ของฝูงวิหคในอรัญ นกตัวใดปรารถนาผลก็ได้รับ นกตัวใดปรารถนาร่มเงาก็ได้จับกิ่งอาศัย ซึ่งเรามักจะเรียกกันว่าร่มโพธิ์ร่มไทร เป็นที่สำราญเบิกบานใจของผู้เข้าพึ่งพิง

อนึ่ง ในฐานะเป็นพุทธศาสนิกชน คุณหญิงเลื่อน มไหสวรรย์ เป็นผู้มีจิตเป็นกุศลศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัยไม่หวั่นไหวเอนเอียง มีอัธยาศัยเยือกเย็นเป็นที่เจริญจิตเจริญใจของบุคคลผู้ได้คบหา ทั้งมีอัธยาศัยโอฬารเปรียบปานดังมหานทีแม่น้ำใหญ่ ผู้ใดร้อนกายก็ได้อาบชำระกาย เมื่อมีความกระหายก็ได้ดื่มกิน เพราะคุณหญิงมีจิตเปี่ยมไปด้วยน้ำคือเมตตาอารีมีไมตรีต่อคนทั่วไป ทั้งผู้ใหญ่และผู้น้อย อันธรรมดาปกติของน้ำนั้น ย่อมมีความสำคัญปรากฏชัด ๔ ประการ คือมีความใสเป็นปกติ มีความเสมอกันเป็นปกติ มีความเย็นเป็นปกติ และมีความแน่นเป็นปกติ ที่ว่าน้ำมีความใสเป็นปกตินั้น เพราะน้ำมีความใสเป็นสภาพที่เราเห็นเป็นน้ำแดง น้ำเขียว น้ำเหลือง น้ำขาวเป็นต้นนั้น เป็นเพราะสีนั้น ๆ เข้าไปเจือปน คือผสมด้วยสีแดงก็เป็นน้ำแดงไป ผสมด้วยสีเขียวก็เป็นน้ำเขียวไป และเมื่อมีฝุ่นละอองโคลนตมเข้ามาผสมก็กลายเป็นน้ำขุ่นไป ดังนี้เป็นต้น สภาพของน้ำแต่ลำพังแล้ว ไม่มีสีอะไรไปผสมก็เป็นน้ำที่ใสบริสุทธิ์ ที่ว่าน้ำมีความเสมอกันเป็นปกตินั้น เพราะน้ำอยู่ในระดับเดียวกันเสมอ ไม่มีน้ำสูงน้ำต่ำ ไม่มีน้ำลุ่มน้ำดอน แต่ที่เราเห็นสูงบ้างต่ำบ้างนั้น เป็นเพราะสภาพของพื้นดินภายใต้น้ำไม่เสมอกันต่างหาก และเป็นเพราะกระทบด้วยลมและแรงกระเทือนเป็นต้น ทำให้น้ำกระเพื่อมเป็นลูกคลื่น ถ้าเราตักน้ำมาใส่ไว้ในภาชนะ เช่นตุ่มน้ำหรือแก้วหรือขวด เราจะเห็นได้ว่าน้ำในภาชนะนั้น ๆ เสมออยู่ในระดับเดียวกัน ไม่สูงข้างต่ำข้างไปได้เลย ที่ว่าน้ำมีความเย็นเป็นปกตินั้น เช่นน้ำในลำธารห้วยหนองคลองบึง ซึ่งอยู่ตามปกติจะเป็นน้ำเย็นโดยธรรมชาติ ที่เราเรียกว่าน้ำ

เย็นคู่กับน้ำร้อนใช้รับประทานได้ทุกคน ส่วนน้ำที่เย็นจัดหรือร้อนจัด เป็นเพราะน้ำถูกเปลี่ยนจากธรรมชาติของตนไป เช่นถูกหิมะปกคลุมบ้าง ถูกอากาศหนาวปกคลุมบ้าง ถูกต้มให้เดือดบ้าง ถูกแดดเผาจัดบ้าง กลายเป็นน้ำผิดจากธรรมชาติเดิมไป ที่ว่าน้ำมีความแน่นเป็นปกตินั้น เพราะเราจะแยกน้ำให้แตกออกจากกันไม่ได้ เช่นเราจะเอามีดหรือไม้ขีดลงไปในน้ำเพื่อจะตัดให้ขาดจากกัน พอเรายกมีดหรือไม้ขึ้นพ้นน้ำแล้ว น้ำก็จะกลับเข้าหากันเป็นเนื้อเดียวกันทันที จะหารอยมีดรอยไม้สักนิดก็ไม่เห็น เพราะน้ำมีความสามัคคีกันเป็นอันดี น้ำไม่มีโพลง ไม่มีรูทะลุ นอกจากน้ำที่ผิดจากสภาพเดิม เช่นน้ำแข็งเป็นต้น ฉะนั้น น้ำจึงชื่อว่ามีความแน่นเป็นปกติตามธรรมชาติโดยแท้

คุณหญิงเลื่อน มไหสวรรย์ เมื่อเปรียบเทียบกับน้ำก็สมกัน เพราะเป็นผู้มีน้ำใจสดใสสอาดปราศจากสีต่าง ๆ มีสีดำเป็นต้น จึงไม่เป็นคนใจดำ กลับเป็นคนใจดี มีใจรักใคร่ในสามีบุตรธิดา ญาติมิตรและบริวารชนเสมอต้นเสมอปลาย กลายเป็นผู้มีน้ำใจสม่ำเสมอ มีอัธยาศัยใจคอเยือกเย็น ไม่โทโสฉุนเฉียวโกรธง่าย มีวาจานิ่มนวลควรแก่การดื่มไว้ในใจ จึงเป็นคนใจเย็น เป็นผู้มีความหนักแน่นอดทนไม่มุทะลุดุร้ายผลุนผลันพลันแล่น หน่วงเหนี่ยวน้ำใจของคนอื่นไว้ได้ยืดยาว จึงกล่าวได้ว่าเป็นผู้มีอัธยาศัยหนักแน่น ฉะนี้

เพราะเหตุที่คุณหญิงเป็นผู้ประกอบด้วยคุณงามความดีหลายประการดังกล่าวมานี้ ถึงคราวที่ท่านมาจำพรากจากไป จึงเป็นเหตุแห่งความเศร้าโศกอาลัยแก่สามี บุตรธิดาและญาติมิตร แม้ในหมู่บรรพชิตก็ไม่วายปลงธรรมสังเวชสลดใจไปตามกัน แต่เมื่อมาระลึกนึกถึงคุณงามความดีที่คุณหญิงได้มาอาศัยอัตตภาพนี้ชั่วระยะหนึ่งได้สั่งสมไว้อย่างมากหลาย เป็นเหตุให้คลายทุกข์ระทมลงได้บ้าง เพราะความดีย่อมให้คนไปสู่ที่ดี คนทุกคนไม่มีใครหนีพ้นความตายไปได้เลยแม้แต่คนเดียว ความตายเป็นของเที่ยงแท้แน่นอน ชีวิตความเป็นอยู่หาเที่ยงแท้แน่นอนไม่ บุคคลใดฉลาดสามารถอาศัยชีวิตสังขารนี้ใช้ให้ได้ประโยชน์แก่นสาร บุคคลนั้นชื่อว่าเป็นผู้ถือสาระในชีวิตของตนไว้ได้ในโลกนี้ทีเดียว ชีวิตเปรียบเหมือนบ้านเรือนอยู่อาศัย การสร้างบ้านเรือนให้สวยงามและมั่นคงนั้น ต้องมีไม้แก่นเป็นเสาเรือนหรือพื้นเรือนเป็นต้น หรือจะสร้างเป็นตัวตึก ก็ต้องมีแก่นของตัวตึก เช่นลงรากให้ลึกและใส่ไส้เหล็กเป็นต้น เพื่อความมั่นคงถาวร

ฉันใด ชีวิตสังขารนี้ก็ต้องมีแก่นเช่นเดียวกัน แก่นของคนก็คือความดี พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกแก่นคนว่าสารธรรม คือธรรมเป็นแก่นสาร มี 5 ประการ ดังเทศนาบรรหารที่นำมาตั้งไว้ ณ เบื้องต้นนั้นว่า สทฺธาย สีเลน จ ยา ปวฑฺฒติ ดังนี้เป็นอาทิ แปลความว่า สตรีนารีใดเจริญด้วยศรัทธา 1 ศีล 1 ปัญญา 1 จาคะ 1 สุตะ 1 ทั้ง 2 ส่วน คือส่วนโลกิยะและโลกุตระ สตรีนารีนั้นเป็นอุบาสิกาผู้มีศีลย่อมยึดถือสาระแก่นสารแห่งชีวิตของตนไว้ได้ในโลกนี้ทีเดียว ดังนี้

บัดนี้ จักอธิบายขยายใจความแห่งเทศนาภาษิตนี้พอเป็นแนวทางแห่งการปฏิบัติต่อไป ศรัทธานั้นคือความเชื่อ มักจะมาคู่กับ ปสาทะ ความเลื่อมใส เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ เชื่อในเหตุในผล จำแนกโดยย่อเป็น 4 ประการ คือ กรรมศรัทธา เชื่อกรรม เชื่อว่ากรรมดีมี กรรมชั่วมี คนไหนทำกรรมชนิดใด กรรมชนิดนั้นย่อมเป็นของคนนั้น วิปากศรัทธา เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าทำดีได้รับผลดี ทำชั่วได้รับผลชั่ว อุปมาดังพืชพันธุ์ธัญญาหารที่บุคคลปลูกหว่านลงในนาไร่ย่อมได้รับพืชผลชนิดนั้นตามพันธุ์เดิม กรรมสกตาศรัทธา เชื่อความเป็นผู้มีกรรมเป็นของตน เชื่อว่าสังขารมีกรรมเป็นปัจจัยปรุงแต่งให้มีให้เป็น กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวบ้าง ประณีตบ้าง ดีบ้าง ชั่วบ้าง ต่าง ๆ กัน ตถาคตโพธิศรัทธา เชื่อปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคตเจ้าว่ เป็นผู้รู้เห็นด้วยปัญญาอันชอบจริง อนึ่ง ศรัทธานี้เป็นคุณธรรมเครื่องกำจัดอสัทธิยะความไม่เชื่อและวิจิกิจฉาความลังเลสงสัยเสียได้ ท่านพรรณนาคุณว่า สทฺธา สาธุ ปติฏฺฐิตา ศรัทธาตั้งมั่นแล้วย่อมยังประโยชน์อันดีงามให้สำเร็จตามประสงค์ เปรียบเหมือนเสบียงของคนเดินทางไกลบ้าง เปรียบเหมือนเพื่อนสองคนเดินทางเปลี่ยวกันดารบ้าง ๆ ศีลนั้น คือความประพฤติทางกายทางวาจา สอาดปราศจากโทษภัยอันบัณฑิตพึงติเตียน ผู้บริบูรณ์ด้วยศีล ย่อมเป็นผู้ไม่มีเวรไม่มีภัยแก่ใคร ๆ เพราะผู้มีศีลชื่อว่าเป็นผู้มีศาสตราอาวุธอันวางแล้ว เป็นผู้หวังความสงบเป็นที่ตั้ง ดังนั้น แม้อาวุธคือวาจาถ้อยคำอันก่อความแตกร้าวกล่าวจ้วงจาบเสียดแทงก็ไม่มี เป็นผู้ยินดีในการงดเว้นเวรภัยโดยประการทั้งปวง ปัญญานั้น คือความเป็นผู้รู้เหตุรู้ผล รู้ผิดรู้ถูกรู้ตรู้ชั่ว โดยถ่องแท้ ผู้มีปัญญารู้เท่าทันเหตุผลได้ดีเพียงใด ย่อมหลีกพ้นจากภัยพิบัติบรรลุความสวัสดีได้มากเพียงนั้น ปัญญานี้ท่านสรรเสริญว่า นตฺถิ ปญฺญา-สมา อาภา แสงสว่างเสมอด้วยปัญญาไม่มี ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก แสงสว่างอื่นใดอันเกิดจากพระ

อาทิตย์ก็ดี พระจันทร์ก็ดี แสงไฟก็ดี หาสว่างเหมือนปัญญาไม่ เพราะแสงสว่างภายนอกนั้นเป็นเพียงวิสัยของจักษุ คือมองเห็นได้ด้วยตาเท่านั้น ส่วนปัญญาเป็นแสงสว่างภายใน เป็นวิสัยของจิตใจผ่องใสมองเห็นสภาพความเป็นจริงได้โดยถ่องแท้ ปัญญาเป็นเครื่องกำจัดความเขลางมงายอย่างนี้เหมือนแสงสว่างกำจัดความมืดให้อันตรธานไปฉะนั้นฯ จาคะนั้น คือการเสียสละแบ่งปันสิ่งของของตนแก่คนที่ควรแบ่งปัน อันได้แก่บิดามารดา สามีภรรยา บุตรธิดา บริวารชน ญาติมิตร ตลอดถึงพระสงฆ์ สามเณรผู้มีศีล คุณธรรมข้อนี้เป็นเครื่องกำจัดมัจฉริยะความตระหนี่เสียได้ บุคคลผู้บริบูรณ์ด้วยจาคะ ย่อมได้รับผลานิสงส์ในปัจจุบันทันตาเห็น คือเป็นผู้เป็นที่รักใคร่ชอบใจของคนทั่วไป คนเป็นอันมากย่อมคบหาสมาคมด้วย เป็นผู้กล้าหาญร่าเริงในท่ามกลางบริษัท มีชื่อเสียงอันดีงามฟุ้งขจรไป และเป็นผู้ไม่หลงไหลในขณะทำกาลกิริยา ส่วนผลในอนาคตนั้น มีสุคติโลกสวรรค์เป็นที่ไปในเบื้องหน้าฯ ส่วนสุตะนั้น คือการสดับตรับฟังคำสั่งสอนของบัณฑิต และการศึกษาเล่าเรียนข้อวัตรปฏิบัติที่ดีงามจากสำนักของนักปราชญ์ สุตะนี้เป็นคุณเครื่องพยุงฐานะ ศรัทธาก็ดี ศีลก็ดี ปัญญาก็ดี จาคะก็ดี ทั้ง 4 ประการดังกล่าวข้างต้นนั้นสำเร็จผลมาจากสุตะ คือได้สดับและศึกษาเล่าเรียนมาก่อนแล้วทั้งสิ้น ในพระพุทธศาสนา สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงยกย่องพระอานนทเถระว่าเป็นผู้เลิศในทางนี้ ดังนั้น เมื่อคราวทำปฐมสังคายนา พระสังคีติกาจารย์จำนวน 500 รูป มีพระมหากัสสปเถระเป็นประธาน จึงได้คัดเลือกพระอานนทเถระให้เป็นผู้มีภาระหน้าที่ในการวิสัชนาพระสุตตันตปิฎกและพระอภิธรรมปิฎก การกระทำสังคายนาครั้งที่ 1 นั้น เป็นตัวอย่างของการทำสังคายนาครั้งที่ 2–3 และ 4–5 โดยลำดับ การทำสังคายนาทุกครั้งเป็นเหตุดำรงมั่นแห่งพระศาสนา พระพุทธศาสนาหรือพระธรรมวินัยมาถึงพวกเราในปัจจุบันนี้ ก็เพราะการทำสังคายนา ฉะนั้น จึงเห็นได้ว่า สุตะเป็นคุณธรรมค้ำจุนพระศาสนาให้มั่นคงถาวร

คุณธรรมทั้ง 5 ประการนี้ รวมเรียกว่าสารธรรม เมื่อปฏิบัติเพียงขั้นโลกิยะก็จัดว่าได้ยึดถือสาระของตนไว้ได้ส่วนหนึ่ง เมื่อสามารถปฏิบัติถึงขั้นโลกุตระเมื่อใด ก็สามารถนำบุคคลนั้นให้ล่วงพ้นโลกิยวิสัยเมื่อนั้น จึงจัดว่าเป็นสารธรรมอย่างยอดเยี่ยม

คุณหญิงเลื่อน มไหสวรรย์ ครั้งยังมีชีวิตเป็นผู้ดำรงตนอยู่ในสารธรรมดังกล่าวมา เมื่อ

แตกกายทำลายไปเช่นนี้ จึงมีหวังสุคติเบื้องหน้าโดยนัยดังแสดงมาพอเป็นสังเขปฉะนี้ จึงขอสมมติยุติพระธรรมเทศนาแต่เพียงนี้ กุศลกรรมอันใดที่ท่านเจ้าภาพได้บำเพ็ญให้เป็นไปในโอกาสนี้ หากคุณหญิงสามารถทราบได้ด้วยญาณวิถีใด ๆ ก็ขอได้โปรดอนุโมทนาสาธุการ เพื่อสำเร็จเป็นปัตตานุโมทนามัยกุศล รับผลแห่งความสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป หากไม่สามารถทราบได้แล้วไซร้ ขอให้เทพเจ้าผู้มีหูทิพย์ตาทิพย์ ได้โปรดเป็นสักขีพะยาน นำข่าวสารอันนี้ไปบอกกล่าวเล่าขานแก่คุณหญิง เพื่อได้อนุโมทนาให้สำเร็จเป็นปัตตานุโมทนามัยตามเจตน์จำนงของท่านเจ้าภาพทุกประการ

ในอวสานแห่งเทศนานี้ พระสงฆ์ 4 รูปจตุวรรคจักได้สวดธรรมบรรยายคาถา เพื่อสนองศรัทธาของท่านเจ้าภาพให้มีผลไพศาลยิ่งขึ้นไป ฉะนั้น ขออาราธนาพระคุณเจ้าทั้ง 4 ได้โปรดสวดธรรมคาถาโดยสรภัญวิธี ณ กาลบัดนี้.

ธมฺมตากถาเทสนา

พระปัญญาคมมุนี วัดจักรวรรดิราชาวาส

แสดงในงานบำเพ็ญกุศลทักษิณานุปทาน 50 วัน

คุณหญิงเลื่อน มไหศวรรย์

วันอาทิตย์ที่ 22 กันยายน 2506

มโน ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมนฺติ ฯ

บัดนี้ จะรับประทานแสดงพระธรรมเทศนาในธรรมตากถา ฉลองศรัทธาปสาทประดับปัญญาบารมี โดยอนุรูปแก่การบำเพ็ญกุศลทักษิณานุปทานกิจ ในปัญญาสมวารสมัยครบ 50 วันที่ท่านเจ้าภาพมีท่านเจ้าคุณ มไหศวรรย์ เป็นประธาน พร้อมด้วยบุตรธิดาญาติมิตรวิสสาสิกชน บำเพ็ญกุศลอุทิศ แด่ คุณหญิงเลื่อน มไหศวรรย์ ซึ่งล่วงลับไปแล้ว โดยคติวิสัยแห่งธรรมดาของสังขาร สำเร็จด้วยการสังคหธรรม ญาติธรรม มิตรธรรม และ กตัญญูกตเวทิตาธรรม ตลอดถึงความเคารพ นับถือ นับเป็นกรณียกิจอันชอบยิ่งสมควรแก่การยกย่องสรรเสริญ ทั้งในทางคดีโลก คดีธรรม ฯ

คุณหญิง เลื่อน มไหศวรรย์ ได้ประพฤติดี ประพฤติชอบ ประกอบกรณียกิจ ตามหน้าที่ทั้งส่วน อัตตหิตประโยชน์ และปรหิตประโยชน์ทั้งในทางคดีโลก และคดีธรรม ได้บำเพ็ญคุณงามความดีมาเป็นอันมาก ในฐานะเป็นภรรยา ก็ได้ปฏิบัติหน้าที่ของภรรยาที่ดีอย่างบริบูรณ์ไม่บกพร่อง มีความอดทนมีความขยันหมั่นเพียร ปฏิบัติภาระกิจที่เกิดขึ้นนั้น ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่คนใกล้เคียง แสดงถึงอัธยาศัยอันกว้างขวางไม่คับแคบรักษาทรัพย์สมบัติ ซึ่งหามาได้ มิให้เสื่อมศูนย์เพิ่มพูนคุณทรัพย์ให้ไพบูลย์ จนสามารถตั้งตนตั้ง

หลักฐานได้โดยมั่นคง ในฐานะเป็นมารดา ได้มีน้ำใจทนุถนอมเลี้ยงดูบุตรธิดาด้วยความรักเอ็นดู ไม่เห็นแก่ความลำบาก และเหน็ดเหนื่อย พร่ำสอนบุตรธิดาให้ประพฤติดี ประพฤติชอบในทางที่ถูกที่ควร ห้ามปรามมิให้กระทำความชั่ว ซึ่งจะก่อความเดือดร้อนให้ในภายหลัง ตลอดทั้งให้การศึกษา เล่าเรียนส่งเสริมเพิ่มพูนวิทยาคุณแก่บุตรธิดา เพื่อจะได้เป็นที่พึ่งสืบไปภายหน้า ภาระหน้าที่ส่วนนี้แม้จะหนักสักเพียงไร ท่านก็ได้ปฏิบัติไปโดยเรียบร้อย แสดงถึงน้ำใจที่เปี่ยมด้วยคุณธรรม คือเมตตา กรุณาต่อบุตรธิดา หาผู้เสมอเหมือนมิได้นับว่า เป็นบุคคลที่หาได้ยากยิ่ง ในฐานะแห่งญาติมิตร แลวิสสาสิกชนทั่วไป ได้แสดงอัธยาศัยสงเคราะห์ เกื้อกูล ในบุคคลที่ควรสงเคราะห์ มีไมตรีจิตรมิตรภาพต่อบุคคลทุกคนผู้ใดอยู่ในฐานะที่ควรสงเคราะห์ด้วยวัตถุสิ่งใดก็สงเคราะห์ด้วยวัตถุสิ่งนั้น หรืออย่างน้อยก็สงเคราะห์ด้วยปิยวาจากล่าวถ้อยคำนำให้เกิดความสุขสบายคลายความทุกข์ ความเดือดร้อน แนะนำพร่ำสอนให้เป็นคนดี มีอัธยาศัยไม่เย่อหยิ่ง ไม่กระด้างด้วยอำนาจแห่งทรัพย์ และตระกูล จึงเป็นที่เคารพรักใคร่นับถือของคนทุกชั้นซึ่งได้สมาคมคบหากับท่าน เป็นต้น

อนึ่ง ในทางคดีโลก ปรากฏว่า คุณหญิงได้บำเพ็ญสาธารณกุศลบริจาคทรัพย์บำรุงสถานการศึกษา การพยาบาล การสังคมสงเคราะห์ เป็นต้น นับว่าได้ทำคุณประโยชน์อำนวยความสุขความเจริญ ความสะดวกสบาย ให้แก่ประชาชนส่วนรวมสมควรแก่ฐานานุรูป ชื่อว่าเป็นผู้มีน้ำใจเสียสละ เพื่อประโยชน์ผู้อื่นและความเจริญรุ่งเรืองของประเทศชาติบ้านเมือง เป็นที่สุดจัดว่าเป็นพลเมืองดีที่ควรแก่การยกย่องสรรเสริญ ส่วนในทางคดีธรรม คุณหญิงเป็นผู้มีความเชื่อ ความเลื่อมใสในคุณแห่งพระรัตนตรัย สนใจในการประพฤติดี ประพฤติชอบ ตามระบอบแห่งคำสอนทางพระพุทธศาสนาจัดเป็นส่วนสัมมาปฏิบัติ บำเพ็ญในทาง ศีล สมาธิ และอบรมปัญญาด้วยการสดับพระธรรมเทศนา ตามโอกาสอันสมควร นอกจากนี้ยังมีจิตสัมปยุตด้วยกุศล เสียสละบริจาคทรัพย์บำเพ็ญทาน บำรุงพระภิกษุ สงฆ์ สามเณร ในพระพุทธศาสนาด้วยปัจจัย 4 คือ จีวรบิณฑบาต เสนาสนะสงฆ์ และคิลานเภสัช สำเร็จด้วยบุญกุศล เจตสิกธรรม ส่วนทานมัยในบางครั้ง บางสมัยยังได้บริจาคทรัพย์บำรุงพระพุทธศาสนาด้วยการสร้างถาวรวัตถุมี โบสถ์ วิหารศาลาการเปรียญ เป็นต้น อันเป็นกุศลส่วนสาธารณเสมอมาตลอด

ชีวิตของท่าน จัดว่าได้ปฏิบัติหน้าที่แห่งพุทธมามกชน สมบูรณ์ไม่บกพร่อง จนเป็นที่รู้จักนับถือคุ้นเคยและยกย่องจากพระสงฆ์สามเณรโดยทั่วไป ทั้งวัดใกล้และวัดไกล จึงเป็นที่เสียดายอาลัยถึง เมื่อท่านได้ถึงซึ่งมรณกรรมล่วงลับไปแล้วเป็นอย่างยิ่ง

คุณงามความดีส่วนสัมมาปฏิบัติ ทั้งในส่วนคดีโลก และคดีธรรมที่ท่านได้บำเพ็ญมาโดยครบถ้วนบริบูรณ์ ดังได้แสดงมานี้ ย่อมเป็นที่ประจักษ์แก่สายตา ของบรรดาญาติมิตรวิสสาสิกชน ตลอดทั้งพระสงฆ์ สามเณร เป็นอย่างดี บุญญนฤทธิ์กุศลส่วนชอบ ที่ท่านได้ประกอบมานี้ สำเร็จด้วยอำนาจแห่งอัตตสัมมาปณิธิ คือการตั้งตนไว้ชอบ การประพฤติดี ประพฤติชอบด้วยกาย วาจา ใจ อยู่ในหลักแห่งสุจริตธรรม มีศีลธรรมประจำสันดาน พยายามหลีกเลี่ยงความชั่ว ความเสียหายอันจะพึงเกิดขึ้น ตลอดทั้งตั้งอยู่ในกรอบแห่งกฎหมายขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงาม ของประเทศชาติ จัดเป็นส่วนอัตตสัมมาปณิธิ การตั้งตนไว้ชอบ คุณข้อนี้เป็นเหตุให้ผู้ประพฤติประสบความเจริญ รุ่งเรืองสมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์สมบัติ ยศสมบัติ บริวารสมบัติ ตลอดจนสามารถตั้งหลักฐานได้มั่นคง พระพุทธองค์จึงตรัสว่าเป็นอุดมมงคล เหตุให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองฝ่ายเดียวไม่มีความเสื่อมเลย คุณข้อนี้คุณหญิงได้พยายามปฏิบัติมาแล้ว เป็นอย่างดียิ่ง ชื่อว่าท่านได้บำเพ็ญบุพพการีคุณูปการกิจแก่บุตรธิดา ญาติมิตร วิสสาสิกชนโดยสมควรแก่สถานะ ฯ

เพราะเหตุที่คุณหญิง ได้มีความดีส่วนบุพพการีคุณูปการกิจเป็นเอนกประการบรรดาเจ้าภาพ มีเจ้าคุณมไหศวรรย์ เป็นประธาน จึงได้มาบำเพ็ญกุศลส่วนทักษิณานุปทานเพื่ออุทิศวิปากผลส่งไปให้ อันสำเร็จด้วยคุณธรรม คือ เมตตา กรุณา อปจายนธรรม และ กตัญญูกตเวทิตาธรรม เพื่อเป็นการปฏิการคุณตอบสนอง อุปการคุณ ความดีของท่านที่ได้ทำไว้แล้วในเมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่ ในทางพระพุทธศาสนาพระองค์ได้ตรัสสอนไว้ว่า

เปตานํ ทกฺขิณํ ทชฺชา ปุพฺเพกตมนุสฺสรํ ความว่า เมื่อบุคคลมาระลึกนึกถึงอุปการะคุณที่ท่านได้กระทำไว้แล้วแก่ตนในกาลก่อน พึงตามเพิ่มให้ซึ่งทักษิณา แก่เปตชนผู้ล่วงลับไปแล้ว อยญฺจ โข ทกฺขิณา ทินฺนา สงฺฆมฺหิ สุปติฏฺฐิตา ทีฆรตฺตํ หิตายสฺส ฐานโส อุปกปฺปติ อนึ่งและทักษิณาที่บุคคลให้แล้ว ตั้งไว้แล้วเป็นอันดีในพระสงฆ์นี้ ย่อมสำเร็จแก่เปตชน เพื่อประโยชน์เกื้อกูลสิ้นกาลนานตามฐานะ ฉะนี้ ฯ

คุณหญิง เลื่อน มไหศวรรย์ แม้จะเป็นที่เคารพรักนับถือของบรรดาบุตรธิดาญาติมิตรเป็นต้น เพราะท่านได้ทำความดีมาแล้วเป็นอันมาก ทุกคนย่อมไม่ปรารถนาอยากจะให้ท่านจากไปย่อมมีความต้องการอยากจะให้ท่านมีชีวิตอยู่ให้ยิ่งยืนนานกว่านี้ เพื่อได้ประกอบคุณงามความดีให้เป็นที่ยิ่งถึงกระนั้นก็ย่อมจะไม่สำเร็จได้ดังปรารถนา ทั้งนี้เพราะสภาวสังขาร ร่างกายของมวลมนุษย์และสัตว์ ย่อมตกอยู่ในกฎแห่งธรรมดา แม้สมเด็จพระบรมศาสดา พระองค์ได้บำเพ็ญประโยชน์อันยิ่งใหญ่ แก่โลกมีน้ำพระทัยดุจหนึ่งมหาสมุทรสาครเปี่ยมด้วยพระมหากรุณาธิคุณต่อสรรพสัตว์ในโลก มีพระปรีชาญาณ อันล้ำเลิศหาผู้หนึ่งผู้ใดในโลกจะเสมอเหมือนมิได้ พระองค์เป็นอัครบุรุษผู้เลิศ ถึงกระนั้นพระองค์ยังเสด็จดับขันธ์ปรินิพพาน ไม่ดำรงพระชนม์ชีพอยู่ได้โดยตลอดไป นำความเศร้าโศกอาลัยสังเวศสลดจิต แด่มวลพุทธศาสนิกชน และแก่โลกเป็นอย่างมากทั้งนี้ย่อมเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า สภาวะสังขาร ย่อมเป็นไปตามกฎแห่งธรมดา คือมีความเกิดขึ้นในเบื้องต้น แปรไปในท่ามกลาง และดับสลายไปในที่สุดสมด้วยพุทธภาษิต ที่ได้ยกขึ้นตั้งเป็นนิกเขปบทเบื้องต้นว่า

ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมํ

ความว่าสิ่งใด สิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา ฯ มีอรรถาธิบายดังแสดงมา ฉะนี้ ฯ

ในอวสานแห่งพระธรรมเทศนานี้ ขอกุศลบุญบารมี ส่วนทักษิณานุปทานกิจที่บรรดาบุตรธิดา ญาติมิตรมีท่านเจ้าคุณมไหศวรรย์ เป็นประธาน ได้บำเพ็ญ ณ โอกาสนี้ ขอจงเป็นกุศลส่วนบุญญนฤทธิ์ สำเร็จเป็นปัตตานุโมทนามัย เปตพลีกิจ สำเร็จแก่คุณหญิง เลื่อน มไหศวรรย์ สมควรแก่คติวิสัยในสัมปรายิกภพ สมดังมโนปณิธานอุทิศ ของท่านเจ้าภาพ จงทุกประการ ในที่สุดนี้พระสงฆ์ 4 รูป จะได้สวดคาถาธรรมบรรยาย เพื่อเพิ่มพูนความเชื่อความเลื่อมใสและอัปมาทธรรม แก่เจ้าภาพในสมาคมนี้สืบต่อไป ณ กาลบัดนี้ ฯ

เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้ ฯ

คำเทศนาของภิกขุปัญญานันทมุนี

เนื่องในงานสตมวารศพ (100 วัน)

คุณหญิงเลื่อน มไหสวรรย์

แสดง ณ วันที่ 10 พ.ย. 2506

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสาย
ธรรมทั้งปวงไม่ควรถือมั่น

ม. ม. หน้า 443

ณ บัดนี้จักได้อธิบายข้อธรรมะในทางพระพุทธศาสนา ทำนองปาฐกถาบนธรรมาสน์ เพื่อประดับปัญญาของท่านทั้งหลาย อันมีท่านเจ้าภาพเป็นประธาน พอสมควรแก่เวลา

คณะเจ้าภาพอันมีท่านเจ้าคุณมไหสวรรย์เป็นหัวหน้าพร้อมด้วยบุตรธิดามาประชุมพร้อมกันในที่นี้ ปรารภงานทำบุญร้อยวันอุทิศไปให้แก่คุณหญิงเลื่อน มไหสวรรย์ ผู้ภริยาที่ได้ทำกาละไปแล้วตามประเพณีของชาวพุทธที่ดี

อันประเพณีการทำบุญเนื่องในงานศพนี้ย่อมมีทุกชาติทุกภาษา เป็นการกระทำเพื่อไว้อาลัยแก่ผู้ตายบ้าง เพื่อความกตัญญูกตเวทิตาบ้าง การกระทำก็มีรูปแตกต่างกันตามความเชื่อของคนในศาสนานั้น ๆ แต่ถ้าจะรวมกล่าวให้สั้นก็มีสองประการคือเชื่อว่าตายแล้วเกิดนั่นเอง ความเชื่อว่าตายแล้วเกิดอีกนี่แหละเป็นแนวให้มีการกระทำบุญประเภทต่างๆ เพื่ออุทิศไปยังผู้ตาย และเป็นมูลให้เกิดอะไรขึ้นอีกหลายประการเพราะความเชื่อแบบนี้ ส่วนใครที่เชื่อว่าตายแล้วก็หมดเรื่องกัน พวกนั้นไม่มีอะไรจะทำอีก เพราะถือว่าหมดกันเพียงเท่านั้น ความเชื่อแบบนี้ล่อแหลมต่ออันตรายอยู่มาก เพราะเมื่อมาถือว่าตายแล้วจบเรื่อง เมื่อใดเขามีความคิดผิดขึ้นในใจเขาอาจจะทำอะไร ๆ ก็ได้แม้การฆ่าตัวเอง จึงเป็นความเห็นที่ร้ายอยู่มาก

ในทางพระพุทธศาสนานั้นถือว่า สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุเครื่องปรุงแต่ง ไฟลุกโพลงอยู่ได้เพราะมีไส้มีน้ำมัน ขาดไส้น้ำมันเมื่อใดไฟก็ดับวูบลงไปเมื่อนั้น การเกิดการไม่เกิดของสัตว์ก็เนื่องจากเรื่องปรุงแต่งเช่นเดียวกัน ในทางธรรมคือว่า ตราบใดที่สัตว์ยังมีกิเลสอยู่ตราบนั้นความเกิดก็ยังมีอยู่ต่อไป หมดกิเลสเมื่อใดหมดความเกิดกันเมื่อนั้น ก็กิเลสประเภทสร้างความเกิดต่ออีกนั้นได้แก่อวิชชา ความไม่รู้ชัดในสิ่งนั้นๆ ตัณหาความอยากด้วยความเห็นที่ผิดดังกล่าว อุปาทาน การเข้าไปยึดถือในเรื่องอันไม่มีไม่เป็นจริง และประการสุดท้ายคือการกระทำด้วยอำนาจกิเลสทั้งสามที่กล่าวมา การเกิดขึ้นก็ย่อมมีแก่เขาผู้นั้น ความทุกข์ย่อมก่อตัวขึ้นโดยรูปการณ์ดังนี้

เมื่อเราเชื่อว่าความเกิดอีกมีอยู่ เราจึงมีจิตเกื้อกูลต่อผู้ที่จากเราไป เพราะสายสัมพันธ์ระหว่างผู้อยู่กับผู้ไปยังไม่ขาด จึงหาทางติดต่อกันทางใจต่อไปโดยการกระทำความดีแล้วอุทิศไปให้ ความจริงการกระทำในรูปนี้เป็นเรื่องของความดีโดยส่วนเดียว ไม่มีข้อที่จะพึงติเตียนได้เลย ถ้าจะมีการติเตียนบ้างก็เป็นเรื่องของพวกคนพาลเท่านั้น เพราะคนพาลนั้นไม่ชอบความดี เขาไม่รู้ว่าความดีมีราคาแค่ไหน เป็นประโยชน์ขนาดไหนนั่นเอง

การบำเพ็ญบุญเพื่อผู้ตายนี้เป็นอุบายให้เกิดความดีหลายประการ เช่นเป็นการส่งเสริมความดีงามระหว่างญาติพี่น้องที่ได้มาประชุมกันในงาน ทำให้เกิดความสามัคคีต่อกัน ได้มีโอกาสจำแนกทานแก่คนทั่วไป โดยเฉพาะแก่ภิกษุในพระพุทธศาสนา เป็นการให้กำลังทั้งทางกายทางใจแก่พระ และประการสุดท้ายเป็นการบูชาต่อบุคคลที่ล่วงลับไปแล้วด้วย พระผู้มีพระภาคจึงตรัสบอกไว้ว่า "เมื่อใดนึกถึงความดีของบุคคลที่ตายไปแล้ว เมื่อนั้นแหละควรจะได้ทำความดีมีให้ท่านเป็นต้น" เพราะการกระทำความดีเป็นเรื่องที่ดีโดยส่วนเดียว ทุกคนอยู่ได้ด้วยความดี ความดีย่อมคุ้มครองรักษาชาวโลกให้มีความสุขความเจริญ จึงควรที่จะช่วยสร้างความดีกันเถิด

การกระทำความดีมีหลายแบบหลายวิธี สุดแล้วแต่จะเลือกใช้ให้เหมาะกับเหตุการณ์ของงาน เช่นในขณะนี้ท่านทั้งหลายกำลังกระทำความดีด้วยการฟังธรรมะอันเป็นข้อเตือนใจให้เห็นความจริงของชีวิตว่าชีวิตนี้คืออะไรเป็นต้น การฟังธรรมมีหลายอย่าง ท่านจะฟังอย่างใด

ก็ได้ แต่การฟังในงานอื่นไม่ดีเท่ากับฟังในงานศพ เพราะเหตุใดเล่า เพราะเหตุว่า ในที่อื่นไม่มีประจักษ์พยาน ไม่มีตัวจริงให้มองเห็นเหมือนการสอนเด็กที่ไม่มีเครื่องประกอบ ความเข้าใจของเด็กก็ไม่ดีขึ้น แต่ถ้าใช้เครื่องประกอบเสียหน่อยก็เป็นเหตุให้เกิดความเข้าใจชัดเจนมากขึ้นฉันใดฉันนั้น

ในขณะนี้มีสิ่งให้มองแล้วคิดหลายประการ นับตั้งแต่ธูป-เทียนที่จุดบูชา ดอกไม้ที่จัดวางไว้อย่างมีระเบียบ หีบศพอันวิจิตรงดงามเป็นจุดเด่นของสิ่งเตือนใจ แต่ต้องขึ้นอยู่กับปัญญาของผู้ดูอีกเหมือนกัน บางคนดูเป็นก็ได้ประโยชน์ ถ้าดูไม่เป็นก็ไม่ได้ประโยชน์ จึงใคร่ขอเตือนให้มองเพื่อปัญญาเกิด อย่ามองเพื่ออย่างอื่นเลย ดังคำที่ว่า มองเป็นเห็นธรรมะ มองไม่เป็นก็ไม่เห็นธรรมะ ธรรมอยู่ที่ไหนเล่า ? ถ้ามีคำถามขึ้นมาอย่างนี้ก็ขอตอบว่า ธรรมะมีทั่วไปในที่ทุกสถานในกาลทุกเมื่อ ท่านได้เห็น, ได้ยิน, ได้ดม, ได้ชิม ได้แตะต้องสิ่งใด สิ่งนั้นมีธรรมะอยู่ทั้งนั้น ขอให้ใช้ความคิดหน่อยเท่านั้นเอง

อันการศึกษาธรรมะนั้น อาจศึกษาได้หลายทาง เช่นจากการฟัง การอ่าน และจากการคิดค้นให้เข้าใจจากความจริงของสิ่งนั้น ๆ การเรียนด้วย การฟังด้วย การอ่านเป็นการเรียนเบื้องต้นเท่านั้น ส่วนการเรียนที่แท้จริงนั้นต้องเกิดจากความคิดของผู้นั้นเอง แต่การคิดก็ต้องมีสิ่งกระทบใจ เมื่อมีอะไรมากระทบใจก็เกิดอะไรขึ้นในใจตามระดับของความรู้สึกของบุคคลนั้น ถ้าหากผู้นั้นชอบใช้ปัญญาก็เกิดปัญญา ถ้าใช้กิเลสก็เกิดกิเลส ตัวอย่างที่เห็นได้ง่าย ๆ ที่สุด ตาได้เห็นรูปของเพศตรงกันข้ามก็ย่อมเกิดอารมณ์บางประการขึ้นในใจ ถ้าเป็นพวกมีกิเลสประเภทราคะก็เกิดความกำหนัดในรูปนั้น มองเห็นเป็นของสวยของงามไปหมดและมัวเมาในรูปนั้นจนถึงกับติดในรูปนั้นก็ได้ แต่ถ้าเป็นคนมีปัญญาก็จะมองไปในแง่ให้เกิดความรู้เท่ารู้ทันต่อสิ่งนั้น ๆ มากขึ้น การเกิดอะไรขึ้นในวิถีชีวิตของคนนั้นจึงอยู่ที่ใจคิดเท่านั้นเอง ดังคำกล่าวที่ว่า ฉันคิดฉันเป็น คิดอย่างใดก็เป็นอย่างนั้น คนมาเห็นหีบศพอาจคิดไปในรูปต่าง ๆ กัน เช่นคนกลัวผีก็เกิดความกลัวขึ้นทันที เพราะนึกถึงผีทั้ง ๆ ที่ตนยังไม่เคยเห็นผีสักหน่อย แต่ความกลัวก็เกิดขึ้นได้โดยความคิดที่ผิดเท่านั้น ขออย่าได้คิดในทางกลัวเช่นนั้นเลย แต่ขอให้มองให้คิดในแง่ของปัญญาเกิด

ศพคืออะไร ? ควรคิดก่อน ศพก็คือร่างกายของคนที่ตายแล้ว ไม่มีความรู้สึก ไม่มีลมหายใจ ขาดไออุ่นในร่างกาย แข็งทื่อเหมือนท่อนไม้ท่อนฟืน สมมติเรียกกันว่าศพบ้าง ผีบ้าง เมื่อเราเห็นสิ่งนี้ก็ควรนึกถึงคำเตือนของพระพุทธองค์ที่สอนให้พิจารณาว่า "เอวํ ภาวี เอวํ ธนตีโต" แปลว่า "เราก็ต้องเป็นอย่างนี้ เราจะหนีจากความเป็นอย่างนี้ไปไม่ได้" การคิดในรูปนี้เป็นเหตุให้ไม่ประมาท จะได้รีบเร่งสร้างคุณงามความดีตามหน้าที่ของมนุษย์ที่ดีทั้งหลายจะพึงกระทำ จึงควรได้คิดบ่อย ๆ คิดให้มากเท่าใดก็ยิ่งดี การคิดก็ควรคิดเปรียบเทียบให้เห็นว่า ศพนี้เมื่อก่อนมีชีวิตเหมือนเรา ทำอะไรทุกอย่างเหมือนเราทำ เริ่มต้นชีวิตด้วยการเกิด และเปลี่ยนแปลงไปโดยลำดับ จนกระทั่งเป็นคนแก่ ๆ หง่อมและตายไปในที่สุด ทุกคนต้องเป็นอย่างนี้ หนีจากความเป็นอย่างนี้ไปไม่ได้เป็นอันขาด เขาเป็นอย่างใดเราก็จะเป็นอย่างนั้น แต่การตายเป็นเรื่องที่กำหนดแน่นอนลงไปไม่ได้ กำหนดได้แต่เพียงว่าต้องตายแน่ ๆ ความตายเป็นของเที่ยง แต่ความเป็นอยู่เป็นสิ่งไม่เที่ยง เมื่อเป็นเช่นนี้จึงไม่ควรประมาท ควรจะรีบทำกิจที่ควรทำเสียให้เรียบร้อย อย่าให้ต้องเสียใจในภายหลังว่า น่าเสียดายที่เรื่องนั้นยังมิได้ทำ เรื่องนี้ก็ยังมิได้กระทำ ความเสียใจเช่นนี้เป็นความทุกข์แบบหนึ่ง

อันความทุกข์เป็นสิ่งที่ไม่มีใครต้องการกันเลย แต่ทั้ง ๆ ที่เราไม่ต้องการความทุกข์ ก็เกิดขึ้นบ่อย ๆ ทำไมความทุกข์จึงเกิดขึ้น ความทุกข์มาจากไหน อะไรเป็นตัวการให้เกิดความทุกข์ เป็นปัญหาที่คิดกันมานานแล้ว คิดกันมาก่อนพุทธกาล แต่ยังไม่มีใครค้นพบเหตุที่แท้จริง แม้จะพบบ้างก็ยังไม่ถึงจุดแท้ของมัน การแก้ไขความทุกข์จึงยังเป็นเรื่องมืดมนอยู่ ฤษีชีป่าในอินเดียเป็นจำนวนมากในสมัยก่อน ได้พยายามค้นคว้าปัญหานี้กันทั่วไป แต่ก็ยังไม่ถึงจุดอันแท้จริง จึงมีการปฏิบัติกันอย่างงมงายเพื่อแก้ไขปัญหานี้ ก็ยังแก้กันไม่ตก

พระพุทธองค์ของพวกเราทั้งหลาย ก็เป็นผู้หนึ่งที่มีปัญหาอย่างนี้มาก่อนเป็นพระพุทธเจ้า ได้ทรงคิดถึงปัญหานี้มาก่อนแล้ว แต่ทรงเห็นว่าการคิดค้นอยู่ในวังคงจะไม่สะดวกใจ จึงตัดสินพระทัยออกบวชเพื่อแสวงหาในเรื่องนี้ และสมปรารถนาคือพบความจริงในเรื่องทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ความดับทุกข์ได้ รวมทั้งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับไม่เหลือของความทุกข์ด้วย จึงทรงปฏิญาณว่าเป็นผู้รู้แจ้งเห็นจริงในธรรมะอันเป็นทางปฏิบัติให้หมดทุกข์ มิใช่เพียงรู้เท่านั้น ได้ทรง

กระทำตามที่รู้ด้วย เรียกว่ามีทั้งหลักและการปฏิบัติจนเข้าใจชัดในสิ่งนั้น ๆ ตามความจริงจนหายมัวเมาในสิ่งนั้น ๆ พระองค์จึงเป็นผู้ค้นพบในเรื่องนี้

การค้นพบเรื่องนี้เป็นประโยชน์แก่โลกมาก ๆ กว่าการค้นพบของนักวิทยาศาสตร์ฝ่ายรูปธรรมหลายเท่า การค้นพบของคนสมัยนี้เป็นการค้นคว้าในทางวัตถุ เป็นการค้นที่พบเรื่องยุ่งไม่จบ จึงต้องคิดค้นกันต่อไปอีกอย่างไม่มีวันจบได้เลย เพราะไปค้นผิดที่ผิดเรื่อง ส่วนการค้นพบของพระพุทธองค์เป็นการค้นหาฝ่ายนามธรรม เป็นการค้นที่ถึงที่สุดแล้ว ต่อไปข้างหน้าก็จะไม่มีใครพบอะไรใหม่อีกเลยในเรื่องนี้ จึงนับว่าเป็นเรื่องดีมีคุณแท้

คำสอนในทางพระพุทธศาสนามีมากมายดังคำกล่าวที่ว่า แปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์นั้น เราจะเรียนกันไหวหรือ เวลาจะมีพอสำหรับการศึกษาในเรื่องนี้หรือ นี่เป็นข้อวิตกของคนบางคน ขอตอบว่าอย่าพึงวิตกกันในข้อนี้เลย เพราะคำสอนที่มีมากมายนั้น เนื่องจากพระองค์มีเวลามาก ทรงทำงานประกาศธรรมถึงสี่สิบห้าปี คำสอนหรือผลงานก็ต้องมากเป็นธรรมดา แต่ถ้าจะเอาแต่สิ่งที่จำเป็นจริง ๆ อันเป็นไปเพื่อความดับทุกข์แล้วก็หาได้มากเกินไปไม่ มีเพียงกำมือเดียวเท่านั้น ไม่ใช่มากเต็มต้นไม้เลย

ครั้งหนึ่งพระองค์ประทับอยู่ที่ป่าไม้ประดู่กับภิกษุทั้งหลายเป็นจำนวนมาก ทรงหยิบใบไม้ที่ตกอยู่ตามดินขึ้นมากำมือหนึ่งแล้วตรัสถามภิกษุว่า เธอทั้งหลาย ใบไม้บนต้นกับใบไม้ในมือของเราข้างไหนมากกว่ากัน ภิกษุถวายทูลให้ทรงทราบว่าใบไม้บนต้นมีมาก ในกำมือมีแต่เล็กน้อย เธอทั้งหลายในเรื่องนี้เป็นอย่างใด พระธรรมที่ตถาคตรู้นั้นมีมากมายเหมือนใบไม้บนต้น แต่ที่นำมาสอนเหมือนใบไม้ในมือ ทำไมเป็นเช่นนั้น เพราะว่าสิ่งที่ไม่เป็นไปเพื่อความดับทุกข์ก็ไม่นำมาสอน สอนแต่เรื่องความทุกข์และการดับทุกข์ได้เท่านั้นก็พอแล้ว ขอให้เธอได้ปฏิบัติในทางนี้เถิด เรื่องนี้ชี้ให้เห็นว่า เรื่องที่สอนเป็นเรื่องจำเป็นแก่ชีวิต ไม่เป็นไปเพื่อความดับทุกข์ได้

อีกครั้งหนึ่งมีพราหมณ์คนหนึ่ง เข้าไปเฝ้าพระองค์เพื่อไต่ถามปัญหาทางธรรมะ ได้ทูลถามว่า พระองค์ทรงสอนธรรมะมากมายหลายเรื่องจนยากที่จะจดจำนำไปปฏิบัติได้ทั้งหมด จะโปรดประทานย่อให้สั้นให้จำง่ายปฏิบัติง่าย ๆ เพียงประโยคเดียวจะได้หรือไม่ ทรงตอบว่าได้

และได้บอกพราหมณ์ผู้นั้นว่า สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสาย แปลว่า "ธรรมทั้งปวงไม่ควรถือมั่น" นี่เป็นคำสอนที่สั้นและรวบรัดที่สุดแล้ว ง่ายต่อการจำ แต่อาจยากในการปฏิบัติก็เป็นได้ เพราะพระดำรัสนี้ สอนให้คนปล่อยวาง ไม่ให้ยึดถือ เพราะการยึดถือในเรื่องใดจะไม่เป็นทุกข์เพราะเรื่องนั้นหามีไม่ ยึดก็ทุกข์ วางก็ว่าง เป็นคำพูดฟังง่าย ๆ แต่ทำยากเต็มทียากตรงที่ไม่อยากปล่อย เพราะกลัวว่าจะไม่มีอะไรให้ยึดติด อยากจะมีอะไรไว้ติดสักหน่อยแม้ในคำว่านิพพานก็อยากให้มีตนไว้บ้าง มนุษย์มีตนมานานแล้ว แต่คำว่าไม่มีเพิ่งปรากฏเป็นครั้งแรกในโลกเมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสเทศนาอนัตตลักขณสูตรนี่เอง คนจึงหลงติดตนเสียงอมแงม บอกให้ปล่อยก็ไม่ยอมปล่อย ดังเรื่องเล่าไว้ว่า

เด็กหนุ่มคนหนึ่งไปเห็นอาจารย์ผู้วิเศษ แสดงฤทธิเดชได้แปลก ๆ เขาชอบใจอยากยอมตนเป็นศิษย์เพื่อเรียนวิชาวิเศษนั้น จึงเข้าไปขอมอบตนเป็นศิษย์ในสำนักอาจารย์ ๆ จึงบอกว่าไม่ขัดข้องในการรับไว้ แต่ต้องทำตามคำสั่งของอาจารย์ทุกอย่างขัดขืนไม่ได้ หากขัดขืนก็ต้องเลิกกันเท่านั้น หนุ่มน้อยคนนั้นรับคำด้วยดี อาจารย์จึงชวนเขาเดินไปในป่าใหญ่ ไปถึงต้นไม้ใหญ่ต้นหนึ่ง อาจารย์ใคร่ทดลองน้ำใจของศิษย์ จึงบอกให้ขึ้นไปบนต้นไม้นั้น ศิษย์ก็ปีนป่ายขึ้นไปด้วยความลำบาก แต่ก็ขึ้นไปจนถึงคาคบไม้ อาจารย์ก็บอกให้ออกไปที่ปลายกิ่ง เขาก็ทำตาม ยืนเหยียบกิ่งไม้ทั้งสองอย่างมั่นคง มือก็จับกิ่งไม้ทั้งสองไว้ เมื่อเรียบร้อยแล้วอาจารย์ก็บอกให้ปล่อยเท้าขวาจากกิ่งไม้ เขาก็ทำตาม บอกให้ปล่อยเท้าซ้ายเขาก็ทำตาม บอกให้ปล่อยมือซ้ายจากกิ่งไม้ เขาก็ทำตาม แต่เมื่อบอกให้ปล่อยมือขวาจากกิ่งไม้ เขากลายเป็นศิษย์ดื้อไปเสียแล้ว เขาไม่ยอมทำตามคำสั่งของอาจารย์ เลยไม่ได้วิชาวิเศษไป เรื่องนี้แม้จะเป็นนิทานแต่ก็มีคติธรรมแฝงอยู่มากทีเดียว ศิษย์คนนั้นมีความขลาดอยู่ในใจไม่กล้าทำตามคำสั่งของอาจารย์เพราะกลัวว่าตัวจะตกลงไปตาย ความกลัวว่าตัวจะตายก็เป็นเรื่องที่เกิดจากความยึดถือในตัวตนนั่นเอง ความคิด ความยึดถือเรื่องต่าง ๆ อันก่อให้เกิดความทุกข์นั้นมีมากมายและแพร่หลายในหมู่คนผู้ยังขาดการศึกษาในเรื่องธรรมชาติของชีวิต เพราะไม่เข้าใจตามความเป็นจริง นี่แหละจึงมีความหลงผิดในสิ่งนั้น ๆ อันเป็นเหตุให้ตนต้องเป็นทุกข์อยู่ตลอดเวลา เป็นทุกข์เพราะความติดพันในสิ่งนั้น ๆ นั่นเอง ในทางพุทธศาสนาจึงสอนว่าสิ่งทั้งปวงไม่ควรเข้าไปยึดมั่น ถือมั่น

ปัญหาอันเกิดขึ้นว่าการยึดในพระรัตนตรัยเป็นการให้เกิดทุกข์หรือไม่ ขอตอบว่า การปฏิบัติธรรมของคนเรานั้นมีอยู่สองระดับคือ ระดับศีลธรรมหนึ่ง ระดับสัจจธรรมประการหนึ่ง ในขั้นของศีลธรรมนั้น ผู้ปฏิบัติยังต้องยึดครูบาอาจารย์บ้าง ยึดเอาพระรัตนตรัยบ้างมาเป็นหลักของใจไว้ก่อน เหมือนคนหัดว่ายน้ำใหม่ ๆ ต้องมีพวงมาลัยไว้สำหรับเกาะ ถ้าไม่มีอะไรเกาะจับเขาอาจจมน้ำตายก็ได้ แต่เมื่อเขาว่ายเป็นแล้วก็ไม่ต้องมีอะไรเกาะจับต่อไป เขาว่ายได้ตามลำพังตนเอง นักศึกษาหรือนักปฏิบัติก็เช่นเดียวกัน ผู้ปฏิบัติในขั้นศีลธรรมควรมีหลักยึดไปก่อน จนกว่าจะถึงขั้นปล่อยวาง ขั้นแรกก็วางสิ่งควรวางก่อน ต่อไปก็วางให้หมดทุกอย่างเป็นคนเบาโปร่ง ไม่มีอะไรจะยึดถือต่อไป เป็นผู้มีใจบริสุทธิ์ผุดผ่องแท้จริง สมดังคำที่พระองค์ตรัสว่า เรารู้ทุกอย่าง แต่เราไม่ได้ติดอยู่ในความรู้นั้น รู้แต่ไม่ติด กับรู้แล้วติดนั้นเป็นคนละเรื่องทีเดียว คนรู้ไม่ติดหมดทุกข์ รู้แล้วติดอยู่ก็ย่อมมีทุกข์อยู่ต่อไป ท่านจะเดินทางไหนกันเล่า โปรดพิจารณาด้วยตัวของท่านเองเถิด ท่านจะเป็นทุกข์ดีหรือ ๆ ว่าท่านจะเป็นคนหมดทุกข์ดีคิดเอาเองเถิด

มีบางคนเข้าใจว่า การอยู่ในโลกจะอยู่อย่างหมดทุกข์นั้นไม่ได้ ข้อคิดนี้เป็นข้อคิดที่ผิดมากทีเดียว ผิดเหมือนกับคนที่พูดว่า คนอยู่ในโลกจะเป็นคนสะอาดไม่ได้ ซึ่งเป็นคำพูดที่ผิดแท้ เพราะความสกปรกกับความสะอาดเป็นสิ่งคู่กัน เมื่อมีสกปรกได้ก็ย่อมมีความสะอาดได้ คนอยู่ในโลกแม้ต้องทำงานการอะไรก็ตามที่เขาต้องมีเวลาสอาดบ้าง เช่นเลิกงานแล้วก็ต้องอาบน้ำแต่งตัวจนสอาด ใครจะรับประทานอาหารหรือไปนอนทั้งเปื้อน ๆ เล่าขอให้คิดดู ใจคนเรานี่ก็เหมือนกัน ย่อมมีเวลาที่ขุ่นมัวและเวลาสอาด ขณะใดมีปัญญากำกับขณะนั้นก็สอาดได้ แต่ขณะใดเบาปัญญาขณะนั้นก็เศร้าหมองได้เช่นเดียวกัน พระพุทธภาษิตมีอยู่บทหนึ่งว่า "คนบริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา" ตรงกันข้ามคนสกปรกหรือเศร้าหมองเพราะขาดปัญญานั่นเอง

โดยที่แท้จิตของมนุษย์มีความบริสุทธิ์มาก่อน แต่มาเศร้าหมองเพราะกิเลสจรเข้ามาเหมือนความสอาดเป็นสิ่งมีอยู่ในวัตถุนั้น ๆ แต่ทิ้งไว้มีฝุ่นมาจับทำให้สกปรกได้ เมื่อมีสิ่งสกปรกแล้วก็ต้องชำระกันอีก ชำระแล้วก็มีความหมดจดต่อไป ธรรมชาติจิตของคนเราก็เป็นอย่างนั้นถ้าหมั่นฟอกไว้ก็สอาดตามธรรมชาติ ถ้าไม่ฟอกก็สกปรกต่อไป เพราะสิ่งต่าง ๆ ที่จรเข้ามา ก็

ยิ่งที่เข้ามาทำให้เศร้าหมองนั้นมิใช่อะไรอื่น มีรูป–เสียง–กลิ่น–รส–สัมผัสนั่นเอง ผ่านเข้ามาทางทวาร คือตา–หู–จมูก–ลิ้น–กาย–ใจ เป็นผู้รับรวมไว้ ใจเหมือนที่ลุ่ม บรรดาน้ำทั้งหลายไหลไปรวมอยู่ที่นั่นทั้งหมด อารมณ์ทั้งมวลก็ไหลมารวมอยู่ที่ใจฉันเดียวกัน การแก้ไขปัญหาเรื่องนี้จึงควรแก้ที่ใจ แก้อย่างไรเล่า คือต้องรู้ว่าใจนี่แหละเป็นผู้สร้างสรรพสิ่งขึ้นในวิถีของมัน คือสร้างดีชั่ว–สุขทุกข์–เสื่อมเจริญ อะไรทุกอย่างอยู่ที่ใจคิดทั้งนั้น การที่ใจไปคิดสร้างอะไรขึ้นอย่างนั้นก็เพราะมีความคิดผิดเป็นมูลฐาน คือคิดว่า มันมีจริง ๆ มันเป็นจริง ๆ ซึ่งที่แท้แล้วหาได้มีจริงเป็นจริงอย่างนั้นไม่ มันเป็นแต่เพียงมายาอันเกิดจากการปรุงแต่งเท่านั้น มันเป็นแต่เพียงเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป เกิดขึ้น–ตั้งอยู่–ดับไปตลอดเวลา การเป็นอยู่ในรูปเช่นนี้แหละเราเรียกกันว่าชีวิตหรือการเป็นอยู่ของสิ่งนั้น ๆ เช่นดวงไฟที่เห็นจากเทียนที่จุดบูชาพระ ความจริงไฟไม่มี แต่มีขึ้นเพราะมีคนจุด (ความอยากตัณหา) มีไส้–มีน้ำมัน แสงไฟก็ปรากฏ ไส้–น้ำมันก็หาตัวแท้จริงไม่ได้ มีเพียงรวมตัวเข้าของส่วนต่าง ๆ ถ้าแยกออกโดยแยบคายแล้วก็จะไม่มีอะไรเลยนอกจากมายาเท่านั้นเอง

แม้สิ่งที่มองเห็นคือรูปและผู้มองคือตาก็เป็นส่วนประกอบทั้งนั้น ดังพระพุทธภาษิตที่ว่า "เพราะคุมส่วนต่าง ๆ เข้า คำว่ารถว่าเรือนก็มีได้ เพราะการประกอบเข้าของนานาธาตุสัตว์บุคคลก็มีได้เช่นกัน" โดยสัจจธรรมแล้วสิ่งนั้น ๆ หามีของแท้ในตัวของมันเองไม่ มีโดยสมมติ เราคิดมันโดยสมมติและหลงผิดไปด้วยประการต่าง ๆ จึงเกิดทุกข์ขึ้นมา การพิจารณาโดยแยบคายในเรื่องนี้จึงเป็นทางพ้นทุกข์ประการหนึ่ง พระพุทธภาษิตที่ว่า

สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสาย สิ่งทั้งปวงหรือธรรมทั้งปวงไม่ควรเข้าไปถือมั่นด้วยอุปาทานมีความหมายและคติควรพิจารณาด้วยประการฉะนี้

อิมินา กตปุญฺเญน ด้วยอำนาจแห่งกรรมอันเป็นบุญที่เจ้าคุณและบุตรธิดาพร้อมด้วยญาติสนิทมิตรสหายได้มากระทำในวันนี้ด้วยความรักความกตัญญูกตเวทีต่อคุณหญิงผู้ทำกาละไปแล้ว จงสำเร็จแก่คุณหญิงตามสมควรแก่คติวิสัยจงทุกประการเทอญ ได้แสดงพระธรรมเทศนามาก็พอสมควรแก่เวลา ขอยุติแต่เพียงนี้.

ขอเจริญพร

พระธรรมเทศนา วิปริณามกถา

พระธรรมคุณาภรณ์ วัดสามพระยา

แสดง ณ วันอาทิตย์ที่ 27 ตุลาคม 2506

เนื่องในการบำเพ็ญกุศล

ของคณะสงฆ์วัดอนงคารามและสมาคมศิษย์อนงคารามในพระบรมราชูปถัมภ์

อุทิศแก่คุณหญิง เลื่อน มไหสวรรย์

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

ชีวิตํ อตฺตภาโว จ สุขทุกฺขา จ เกวลา

เอกจิตฺตสมายุตฺตา ลหุโส วตฺตเต ขโณติ.

บัดนี้ จักวิสัชนาพระธรรมเทศนาในวิปริณามกถา ฉลองศรัทธาประดับปัญญาบารมี อนุรูปแก่กุศลบุญราศีส่วนทักษิณานุปทานกิจ อันคณะสงฆ์วัดอนงคาราม มีท่านเจ้าคุณพระมหาโพธิวงศาจารย์ เจ้าอาวาสวัดอนงคารามเป็นประมุข และสมาคมศิษย์อนงคารามในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งมีพระยามไหสวรรย์ นายกสมาคม เป็นประธาน มีสมานฉันท์ร่วมใจกันบำเพ็ญ ณ โอกาศนี้ เพื่อประมวลกุศลบุญราศีอุทิศเป็นส่วนปฏิการแก่คุณหญิงเลื่อน มไหสวรรย์ ตามคติธรรมในทางพระพุทธศาสนา เมื่อท่านได้รับอนุโมทนาแล้ว จักได้เสวยทิพยสุข ทิพยสมบัติตามสมควรแก่คติในสัมปรายภพ ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ของทั้งวัดอนงคาราม และสมาคมศิษย์อนงคาราม

บุคคลก็ดี คณะบุคคลก็ดี เมื่อได้รับความอุปการะหรือความอุปถัมภ์จากท่านผู้ใด หรือคณะใดระลึกได้อยู่เสมอถึงอุปการะอุปถัมภ์นั้น มิได้เลือนลางจางหายไปจากความทรงจำได้โอกาศได้ช่องเมื่อใด เป็นตอบแทนความอุปการะอุปถัมภ์เมื่อนั้น ลักษณะการกระทำเช่นนี้เป็นภาค

พื้นของคนดี เป็นเครื่องหมายของคนดี เป็นสิ่งที่หาได้ไม่ง่าย คุณหญิงเลื่อน มไหสวรรย์ ครั้งยังดำรงชีพอยู่เป็นที่รู้จักทั่วไปทั้งฝ่ายบ้านฝ่ายวัด ว่าเป็นผู้มีศรัทธามั่นคง ถวายความอุปการะอุปถัมภ์แก่พระภิกษุสงฆ์วัดอนงคารามและวัดอนงคาราม เป็นส่วนเฉพาะองค์เฉพาะรูปก็มี เป็นส่วนทั่วไปแก่พระภิกษุสงฆ์ทั้งปวงก็มี เป็นส่วนที่เกี่ยวแก่วัดอนงคารามโดยตรงก็มี นับกาลเวลาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมาจนบจนกระทั่งท่านถึงแก่กรรม สิ้นระยะเวลามิใช่น้อย ครั้นเมื่อเกิดสมาคมศิษย์อนงคารามขึ้นแล้วคุณหญิงเลื่อน มไหสวรรย์ ก็ได้เป็นผู้หนึ่งที่ได้ให้ความอุปถัมภ์แก่สมาคม ทั้งในทางให้กำลังใจ ทั้งในทางให้กำลังความคิด ทั้งในทางให้กำลังทรัพย์ นับได้ว่าเป็นหลักของสมาคมคงบคู่กันมากับพระยามไหสวรรย์ ผู้สามีตลอดมา จนถึงวาระสุดท้ายแห่งชีวิตของท่าน

คณะสงฆ์วัดอนงคาราม มีท่านเจ้าคุณพระมหาโพธิวงศาจารย์ เป็นประมุขได้มาระลึกถึงอุปการคุณอันยิ่งใหญ่ของคุณหญิง เลื่อน มไหสวรรย์ ได้ถนัดชัดแจ้งเสมือนมองดูเงาหน้าที่กระจกอันใส มโนธรรมตักเตือนใจให้นิ่งเฉยอยู่มิได้ ต่างขวนขวายตามกำลังสามารถหาช่องหาโอกาสที่จะแสดงออกซึ่งปฏิการะแก่คุณหญิงเลื่อน มไหสวรรย์ ในวาระสุดท้ายแห่งชีวิตของท่านอีกสักครั้งหนึ่ง จึงได้ร่วมกันบำเพ็ญกุศลทักษิณานุปทานอุทิศ ซึ่งเป็นกรณียะที่ผู้มีชีวิตอยู่จะพึงทำให้แก่ผู้ที่ล่วงลับดับขันธ์ไปแล้ว โดยมีสมาคมศิษย์อนงคาราม ในพระบรมราชูปถัมภ์ ร่วมอยู่ในการบำเพ็ญกุศลครั้งนี้ด้วยเพราะสมาคมศิษย์อนงคาราม ก็มีคติอย่างเดียวกันกับคณะสงฆ์วัดอนงคาราม คือหาช่องหาโอกาสที่จะปฏิการะแก่คุณหญิง เลื่อน มไหสวรรย์ ผู้อุปถัมภ์สมาคม การบำเพ็ญกรณียกิจดังกล่าวแล้วนั้นดำเนินไปตามปฏิปทาของพระพุทธเจ้า และปฏิปทาของพระพุทธสาวกในสมัยพุทธกาลเป็นต้นมาเป็นส่วนที่ควรอนุโมทนาสาธุการของวิญญูสาธุชนทั่วไป

การบำเพ็ญกุศลส่วนทักษิณานุปทาน เรียกเป็นคำไทยเพื่อให้ฟังง่ายจำง่ายว่า การทำบุญเพื่อคนตายนั้น ตามหลักพระธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา แสดงไว้ชัดแจ้งว่าจะบังเกิดขึ้นได้ก็เพราะอาศัยมูลเหตุ และมูลเหตุนั้นเล่า มีรวมกันอยู่หลายอย่างหลายประการ ความข้อนี้ปรากฏชัดอยู่ในติโรกุฑฑสูตรบางตอน เนื้อความบางตอนแห่งติโรกุฑฑสูตรนั้นว่า บุคคลจะ

ทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ก็เพราะมาระลึกได้ว่า ท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว ได้เคยให้สิ่งใดสิ่งหนึ่งแก่เราได้เคยกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งแก่เรา เป็นญาติของเรา เป็นมิตรของเรา เป็นสหายของเราตามหลักในพระสูตรนั้น ถือเป็นหลักเกณฑ์ได้ว่า การทำบุญเพื่อคนตายนั้นรวมมูลเหตุที่เป็นสายสัมพันธ์ ในระหว่างผู้ที่ล่วงลับไปแล้วกับผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ได้ 5 ประการ คือ ทานะ การให้สิ่งที่เป็นคุณประโยชน์แก่ผู้อยู่ของผู้ที่ตายไปแล้วประการหนึ่ง กรณะ การกระทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ที่อยู่ของผู้ที่ตายไปแล้วประการหนึ่ง ญาติภาวะ ความเป็นญาติกัน ประการหนึ่ง มิตตภาวะ ความเป็นมิตรกัน ประการหนึ่ง สหายภาวะ ความเป็นสหายกันประการหนึ่ง การทำบุญเพื่อคนตายไม่พ้นจากหลักเกณฑ์ที่เป็นมูลเหตุห้าประการนี้ไปได้ คณะเจ้าภาพทั้งฝ่ายวัดทั้งฝ่ายสมาคมได้บำเพ็ญกุศลครั้งนี้ก็ไม่พ้นไปจากหลักเกณฑ์ดังกล่าวแล้วข้างต้นนั้น คิดเอาเองก็เห็นได้ รู้ได้ไม่จำต้องชี้แจงแสดงให้ยาวความ

คุณหญิงเลื่อน มไหสวรรย์ เรียกตามสำนวนเก่าว่าเป็นผู้มีบุญ คือ ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ได้เพราะมีบุญเป็นต้นทุน ที่เกิดมาในตระกูลที่ดีได้ เพราะบุญเป็นผู้ส่งให้เกิดมาแล้วตั้งอยู่ในฐานะที่ดีได้ เพราะบุญเป็นผู้เสริมให้ดำรงความเป็นผู้ดีไว้ได้ตลอดสาย ไม่ขาดเป็นท่อนเป็นตอนจนกระทั่งถึงวาระสุดท้ายแห่งชีวิต เพราะบุญเป็นผู้ประคับประคองอุ้มชูไว้ นี้เป็นการกล่าวแต่โดยย่อ ขอพรรณนาความประกอบสักเล็กน้อยเพื่อชี้แนวให้เห็นทาง บุญกรรมในอดีต บอกลักษณะดีชั่วหยาบละเอียด เลวประณีต สูงต่ำในปัจจุบัน เหมือนสายบัวยาวบ่งบอกลักษณะความลึกความตื้นของน้ำฉะนั้น การบอกลักษณะดังกล่าวมักเป็นฉายาคือเงาให้ปรากฏ เงาบาง ๆ ก็มี เงาหนาทึบก็มี เงาบางดูเพียงผิวเผินมิได้ ต้องดูให้ใกล้ชิดและพินิจพิเคราะห์ด้วย เงาหนาทึบเห็นได้ง่าย จะมองดูเพียงผิวเผินหรือห่างไกลก็เห็นได้ง่ายทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น บุคคลแม้มิใช่ประเภทที่ชำนาญในการทำนายทายทักตามตำหรับนรลักษณ์ เมื่อได้ประสบพบเห็นพวกเด็กอาจทำนายทายทักได้ว่าเด็กผู้นี้ต่อไปจะได้เป็นใหญ่เป็นโตเป็นเจ้าคนนายคน มียศศักดิ์อัครฐานเด็กผู้นี้ต่อไปจะพาตัวไม่รอด แม้ว่าเด็กผู้นั้นจะอยู่ในฐานะอันสูงศักดิ์และยิ่งด้วยอัครฐาน การณ์เป็นเช่นนี้ ก็เพราะได้แลเห็นเงาหนาทึบในตัวเด็กผู้นั้น ความเป็นผู้ดี มิได้หมายถึงบุคคลที่เกิดในตระกูลสูงหรือในกองโภคสมบัติ เพราะบุคคลที่เกิดมาในตระกูลสูงหรือในกองแห่งโภคสมบัติ

หมายเอาได้แต่เพียงเกิดมาดีเท่านั้น ยังไม่ถึงขั้นเป็นผู้ดี ความเข้าใจของบุคคลทั่วไปในเรื่องเกิดมาดีกับเรื่องผู้ดี ยังปะปนสับสนกันอยู่เป็นอันมาก ซึ่งเป็นเหตุชักพาให้เข้าใจผิด และพาให้บุคคลพลอยผิดไปด้วยเป็นจำนวนมาก

คุณหญิงเลื่อน มไหสวรรย์ ท่านเกิดมาดีในเบื้องต้น ท่านได้เสริมสร้างความที่เกิดมาดีนั้นให้เข้าสู่ขั้นความเป็นผู้ดีในกาลต่อมา เป็นที่ประจักษ์แก่บุคคลทั่วไป ท่านเป็นผู้ประกอบพร้อมไปด้วยสมบัติทั้ง 3 คือ รูปสมบัติ โภคสมบัติ คุณสมบัติ ของกุลสตรีและที่โบราณเรียกว่า แม่ศรีเรือน ท่านได้เสริมสร้างโภคสมบัติ พร้อมกันไปกับการเสริมสร้างคุณสมบัติทั้งส่วนโลกส่วนธรรม มิได้มีความประมาท มัวเมา ท่านรู้จักการแสวงหา การรักษา การจับจ่ายใช้สอย ซึ่งโภคสมบัติ ไม่ยอมให้โภคสมบัติสูญเปล่าและในขณะเดียวกันก็มิยอมให้คุณสมบัติเสียไป การใช้จ่ายโภคสมบัติมิให้สูญเปล่ากับการไม่ยอมให้คุณสมบัติเสียไปในขณะเดียวกันต้องนับเป็นวิชาอย่างสำคัญประการหนึ่ง ซึ่งคนธรรมดาทั่วไปไม่อาจทำได้โดยง่าย แต่ท่านก็ได้กระทำมาแล้วโดยมิขาดตกบกพร่อง เนื่องจากเหตุนี้ คุณสมบัติของท่านจึงสมบูรณ์บริบูรณ์ตลอดมา ท่านประกอบด้วยศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา พร้อมมูล เรียกได้เต็มปากเต็มคำว่าท่านเป็นอุบาสิกาผู้ถือเอาแก่นสารคือ แก่นสารแห่งร่างกาย แก่นสารแห่งชีวิต แก่นสารแห่งโภคะ ของตนไว้ได้ในโลกนี้ ตรงตามหลักพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกประการ ชีวิตของท่านจึงมีแต่ความสว่าง คือสว่างในเบื้องต้น สว่างในท่ามกลาง และสว่างในที่สุด ต้องตามพุทธภาษิตว่า โชติ โชติปรายโน มีความสว่างมา มีความสว่างไป ความสมบูรณ์ชีวิตย่อมมีได้ด้วยลักษณะและอาการดังแสดงมา คุณหญิงเลื่อน มไหสวรรย์ มีชีวิตสมบูรณ์ต้องตามหลักธรรมทุกประการ ควรเป็นแบบอย่างแห่งชีวิตทั้งหลาย

บรรดาสิ่งทั้งหลายในโลก ไม่ว่าจะมีชีวิตวิญญาณหรือหาไม่ก็ตาม ตามกฎสภาวธรรมหรือกฎธรรมดา ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไม่มีหยุดยั้ง จะต่างกันเพียงช้าหรือเร็วเท่านั้น ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ มีคำบัญญัติตามภาษาบาลีว่า วิปริณามธรรม แปลตามตัวว่า ความแปรไป หมายความก็เช่นเดียวกับที่รู้กันว่า ความเปลี่ยนแปลงนั่นเอง ความเปลี่ยนแปลงย่อมมีได้ทั้งแก่สิ่งภายใน คือ ตัวของเราเอง ทั้งแก่สิ่งภายนอก คือ สัตว์สังขารนอกจากตัวเรา ความ

เปลี่ยนแปลงย่อมอาจแยกออกได้อย่างย่อเป็น 3 ลักษณะ คือ เปลี่ยนมือลักษณะ 1 เปลี่ยนรูปลักษณะ 1 เปลี่ยนภาวะลักษณะ 1 ในลักษณะทั้ง 3 นั้น สัตว์หรือสังขารเคยเป็นของตน ภายหลังเปลี่ยนเป็นของผู้อื่นด้วยเหตุใด ๆ ก็ตาม อย่างนี้เรียกว่าเปลี่ยนมือเห็นได้ง่าย สัตว์หรือสังขารที่เสื่อมสลายยุบหายพังทะลายไปเป็นอย่างอื่น เช่นคนมีชีวิต กลายเป็นศพ ศพกลายเป็นเหลือแต่กระดูก กระดูกกลายต่อไปอีกเป็นดิน อย่างนี้เรียกว่าเปลี่ยนรูป สรรพสิ่งทั้งหลายทั้งภายนอกภายในที่เคยมีเคยเป็นมาก่อน แล้วมากลับกลายเป็นหามีไม่ ซึ่งไม่เกี่ยวกับการเปลี่ยนมือเปลี่ยนรูปอย่างนี้เรียกว่าเปลี่ยนภาวะ ความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ดังกล่าวมานี้ สรุปเข้าในบทบาลีว่า อนิจจลักษณะ เครื่องกำหนดหมายว่าไม่เที่ยงแห่งสิ่งทั้งหลาย ความไม่เที่ยงแห่งสิ่งทั้งปวงนั้น ที่เป็นอย่างหยาบเห็นได้ง่ายก็มี ที่ละเอียดขึ้นมาเป็นชั้นปานกลาง เห็นได้ยากขึ้นกว่าอย่างหยาบก็มี ที่ละเอียดอย่างยิ่ง เห็นได้ยากที่สุดก็มี ดังที่ปรากฏในพระบาลีที่มีมาในคัมภีร์พระวิสุทธิมรรค ซึ่งยกเป็นนิกเขปบท ณ เบื้องต้นว่า

ชีวิตํ อตฺตภาโว จ สุขทุกฺขา จ เกวลา

เอกจิตฺตสมายุตฺตา ลหุโส วตฺตเต ขโณ

แปลว่า ชีวิต อัตตภาพ และสุขทุกข์ทั้งมวล เป็นธรรมเสมอด้วยจิตดวงเดียว ขณะย่อมเป็นไปพลัน ดังนี้

ตามความในพระคาถานี้ มีอรรถาธิบายโดยสังเขปว่า ชีวิตของสัตว์โลกเมื่อจะแยกตามพฤติกรรม แยกได้เป็นหลายประเภท คือ เป็นทุชีวิต เป็นอยู่ชั่วเป็นอยู่เสียหายก็มี เป็นโมฆชีวิต เป็นอยู่เปล่าประโยชน์ก็มี เป็นสุชีวิต เป็นอยู่ดีเป็นอยู่งามก็มี เป็นเสฏฐชีวิต เป็นอยู่อย่างประเสริฐก็มี ชีวิตดังกล่าวแล้วนั้นก็ดี อัตตภาพคือร่างกายก็ดี ความสุขความทุกข์ก็ดี ทั้งหมดนี้แม้จะเป็นส่วนรูปบ้างส่วนนามบ้างก็ตาม ย่อมจะมีความแปรไปเร็วคล้ายกัน ความแปรเร็วอย่างนี้ ย่อมกำหนดเห็นชัดในนามกาย จิตบางขณะย่อมขุ่นมัว บางขณะย่อมผ่องแผ้ว บางขณะนึกอารมณ์อย่างนี้ บางขณะนึกอารมณ์อย่างนั้น เจตสิกก็เหมือนกัน บางขณะเสวยสุข บางขณะเสวยทุกข์ บางขณะเสวยอุเบกขา สัญญา เจตนา วิตก วิจาร ย่อมแปรไปตามขณะที่ปรารภอารมณ์นั้น ๆ แม้รูปกาย นักปราชญ์กล่าวว่าย่อมแปรดุจเดียวกัน พึงเห็นพื้น

เป็นอุทาหรณ์ เคี้ยวอาหารย่อมไม่สึกหรอดุจฟันเทียม อันที่จริงย่อมกร่อนเช่นเดียวกัน แต่เพราะมีอณูเกิดแทน จึงปรากฏเป็นเหมือนไม่สึกหรอหรือกร่อนไปและไม่เฉพาะฟัน แม้เลือดเนื้อก็ย่อมแปรไปเลื่อนลื่นไปเช่นเดียวกัน ความแปรเร็วอย่างนี้ ต้องกำหนดอย่างละเอียดจึงจะพบเห็นความจริงได้ตามสภาวะ ความเกิดในเบื้องต้น ความแปรในท่ามกลาง ความแตกสลายในที่สุด เป็นลักษณะประจำตัวของสัตว์และสังขารทั้งหลาย ไม่มีใครหรือสิ่งใดที่พ้นไปได้ ในเมื่อสิ่งเหล่านั้นยังต้องอาศัยปัจจัยต่าง ๆ ปรุงแต่งให้เกิดขึ้น จึงไม่ควรประมาทมัวเมาในสัตว์และสังขารทั้งปวง การกำหนดเห็นวิปริณามธรรม ย่อมเป็นประโยชน์ในทุกสถานในกาลทุกเมื่อ ฉะนี้

อิมินา กตปุญฺเญน ด้วยอำนาจกุศลบุญราษีทักษิณานุปทาน ที่คณะสงฆ์วัดอนงคาราม และสมาคมศิษย์อนงคารามในพระบรมราชูปถัมภ์ มีสมานฉันท์ร่วมใจกันบำเพ็ญ เพื่ออุทิศกุศลผลบุญเป็นส่วนปฏิการะแก่ท่านผู้มีอุปการคุณครั้งนี้ ขอจงสำเร็จเป็นวิบากราษีอำนวยทิพยสุขาทิพยสมบัติแก่คุณหญิงเลื่อน มไหสวรรย์ ตามสมควรแก่คติในสัมปรายภพทุกประการ ในอวสานที่สุดแห่งพระธรรมเทศนานี้ พระสงฆ์ 4 รูปจะได้สวดธรรมคาถาโดยสรภัญญวิธี เพื่อเพิ่มพูนกุศลราษีและเป็นที่ตั้งแห่งอัปมาทธรรมของสมาคมนี้ อันมีคณะท่านเจ้าภาพเป็นประธาน ด้วยประการฉะนี้.

สังคหวัตถุกถา

พระมหาโพธิวงศาจารย์วัดอนงคาราม

แสดง ณ วันที่ 7 เมษายน 2507

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

ทานญฺจ เปยฺยวชฺชญฺจ อตฺถจริยา จ ยา อิธ

สมานตฺตตา จ ธมฺเมสุ ตตฺถ ตตฺถ ยถารหํ

เอเต โข สงฺคหา โลเก รถสฺสาณีว ยายโต ติ ฯ

บัดนี้ เจ้าคุณมไหสวรรย์ สมบัติศิริ พร้อมด้วยบุตรธิดาเจริญศรัทธาได้บริจาคทรัพย์สร้างศาลาหลังหนึ่งในบริเวณฌาปนสถานแห่งวัดอนงคาราม เพื่อให้เป็นอนุสรณ์กุศลถาวรถวายแก่วัดอนงคาราม อุทิศกุศลแก่คุณหญิงเลื่อน มไหสวรรย์ สมบัติศิริที่ถึงแก่กรรมจากไปแล้วเมื่อวันที่ 4 สิงหาคม 2506 ในฐานะที่เจ้าคุณและคุณหญิงได้เป็นผู้อุปถัมภ์บำรุงวัดอนงคารามเป็นประจำมานานปี และเป็นนายกสมาคมศิษย์อนงคารามในพระบรมราชูปถัมภ์ ส่วนคุณหญิงเป็นผู้อุปถัมภ์สมาคม ตั้งแต่เบื้องต้นจนอวสานแห่งชีวิต อาตมภาพในนามคณะสงฆ์วัดอนงคาราม ขออนุโมทนา สร้างศาลาเสร็จแล้วได้จัดงานพระราชทานเพลิงศพคุณหญิง วันที่ 6 เมษายน 2507 บำเพ็ญกุศลที่บ้าน รุ่งขึ้นวันที่ 7 เวลาเช้าถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ เวลาบ่ายเคลื่อนศพจากที่บ้านโดยขบวนรถยนต์ เชิญศพขึ้นตั้ง ณ ศาลาการเปรียญวัดอนงคาราม คณะเจ้าภาพมีเจ้าคุณมไหสวรรย์เป็นประธาน พร้อมด้วยบุตรธิดาหลานเหลนและญาติมิตรบำเพ็ญกุศลทักษิณานุปทาน ตามจรรยาวิถีของบัณฑิตผู้นับถือพระพุทธศาสนา ดำเนินการตามพระพุทธภาษิตที่ตรัสแก่พระเจ้าพิมพิสารว่า

"อทาสิ เม อกาสิ เม ญาติมิตฺตา สขา จ เม

เปตานํ ทกฺขิณํ ทชฺชา ปุพฺเพ กตมนุสฺสรํ"

ความว่า บุคคลมาระลึกถึงอุปการคุณอันผู้ละโลกนี้ไปแล้วได้ทำไว้แก่ตนในกาลก่อนว่า ผู้นี้ได้ให้สิ่งนี้แก่เรา ผู้นี้ได้ทำกิจสิ่งนี้ของเรา ผู้นี้เป็นญาติ เป็นมิตร เป็นสหายของเราดังนี้ก็พึงให้ทักษิณาทานเพื่อผู้ที่ละโลกนี้ไปแล้วดังนี้

มีอธิบายว่า คำว่า "อทาสิ เม" ผู้นี้ได้ให้สิ่งนี้แก่เรา ดังนี้นั้นหมายถึงบุคคลผู้ที่ตายจากไปแล้ว ผู้นั้นเมื่อยังมีชีวิตได้เคยอุปการะด้วยสิ่งของซึ่งเรียกว่าทาน แปลว่า การให้ปันสิ่งของ คือ ปัจจัย 4 อันเป็นเครื่องอาศัยบำรุงร่างกายและชีวิต ซึ่งได้แก่อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่ ยาแก้โรค เป็นต้น ส่วนคำว่า "อกาสิ เม" ผู้นี้ได้ทำกิจสิ่งนี้ของเรา ดังนี้ หมายเอาบุคคลผู้ที่ละโลกนี้ไปแล้วเหมือนกัน แต่บุคคลทั้ง 2 นั้น ขณะยังมีชีวิตได้ทำอุปการะแก่ผู้อื่นต่างกันโดยกิจ ผู้หนึ่งอุปการะด้วยทาน ผู้หนึ่งอุปการะด้วยการทำกิจของผู้อื่น คนเดียวทำอุปการะแก่ผู้อื่นได้อย่างเดียวก็มี สองอย่างก็มี มากอย่างก็มี ผู้ได้ทำอุปการะแก่ผู้อื่นได้มาก ผู้นั้นเป็นเจ้าบุญนายคุณมาก มารดาบิดามีพระคุณแก่บุตรมาก ก็เพราะเป็นผู้ทำอุปการะมาก ผู้ทำอุปการะก่อน เป็นเจ้าหนี้บุญคุณ ได้ชื่อว่าบุพพการีบุคคล ผู้ได้รับอุปการะจากผู้อื่นมากหรือน้อยก็ตาม เป็นลูกหนี้บุญคุณ ลูกหนี้รู้จักบุญคุณที่เจ้าหนี้ได้ทำไว้แล้วแก่ตน ทำปฏิการตอบแทนสนองคุณตามกำลังสามารถ ได้ชื่อว่ากตัญญูกตเวทีบุคคล ผู้รู้จักบุญคุณและตอบแทนคุณให้พร้อมกันทั้งสองอย่างนี้ได้แล้ว เป็นผู้ได้เปลื้องหนี้บุญคุณ ดุจบุคคลเป็นหนี้ทรัพย์สินผู้อื่น เมื่อได้ชำระหนี้เสร็จแล้ว ย่อมได้ความสบายใจ แม้หนี้บุญคุณก็มีลักษณะเช่นกัน ครั้นได้ตอบแทนเสร็จแล้ว ผู้ทำย่อมได้ปีติปราโมทย์ จิตใจปลอดโปร่ง อันเป็นผลเกิดจากความกตัญญูกตเวทีของคนดี "สาธุ โข ทุลฺลโภ โลเก" คนดีหาได้ยากในโลก เพราะคนบางจำพวกรู้จักแต่บุญคุณ แต่ไม่รู้จักตอบแทน แม้มีกำลังสามารถ แต่ก็ไม่ปฏิบัติตอบแทน ท่านเรียกคนเช่นนี้ว่า เป็นคนขาดกตัญญูกตเวที คือขาดคุณธรรม เครื่องหมายของคนดี ลูกหนี้ที่ดีออกปากกู้ทรัพย์ท่านผู้ใดผู้หนึ่ง ท่านย่อมเชื่อถือและเต็มใจให้ฉันใด ผู้ได้รับอุปการะคุณของท่านแล้วก็ฉันนั้น เมื่อถึงคราวไม่เพิกเฉยเสีย ตอบแทนบุญคุณของท่าน จัดว่าเป็นคนกตัญญูกตเวที จึงได้มีเถรภาษิตเป็นนิมิตเครื่องหมายของคนดีไว้ว่า "นิมิตฺตํ สาธุรูปานํ กตญฺญูกตเวทิตา" ความเป็นผู้กตัญญูกตเวทีเป็นเครื่องหมายของคนดี ด้วยประการฉะนี้

คุณหญิงเลื่อน มไหสวรรย์ เมื่อยังดำรงชีวิตได้ปฏิบัติหน้าที่บุพพการีและกตัญญูกตเวทีโดยสมบูรณ์และเป็นผู้มีจิตศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา บำเพ็ญทานการกุศลด้วยจตุปัจจัยไทยธรรมเป็นเนืองนิตย์ ประกอบด้วยเมตตา กรุณา สงเคราะห์อนุเคราะห์แก่บุตรธิดาญาติมิตรและบริวาร ด้วยทาน การให้ปันสิ่งของ ๆ ตนแก่ผู้อื่นเป็นต้น ประพฤติปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุธรรม อันเป็นธรรมเครื่องสงเคราะห์กันในโลก ตามบาลีในสังคหวัตถุคาถา กระทู้เทศนาว่า "ทานญฺจ เปยฺยวชฺชญฺจ" เป็นอาทิ ความว่า ทานการให้ 1 ถ้อยคำอันไพเราะ 1 ความประพฤติให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น 1 ความเป็นผู้วางตนสม่ำเสมอในธรรมนั้น ๆ ในบุคคลนั้น ๆ 1 ธรรมอันเป็นเครื่องสงเคราะห์กัน ในโลกเหล่านี้แล เปรียบเหมือนลิ่มสลักแห่งรถที่กำลังไปอยู่ฉะนั้น มีอธิบายว่า คนเกิดมาทุกคนที่มีชีวิตเล็ดลอดปลอดภัยมาได้โดยสวัสดี อาศัยทานการให้ของมารดาบิดา เมื่อยังเป็นทารกให้น้ำนม ให้เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่ ยาแก้โรค และให้อาหารควรแก่วัยของเด็ก แม้เกิดมาเป็นกำพร้า จะมีชีวิตอยู่ได้ ก็โดยอาศัยการให้ของผู้อื่น กิริยาที่ให้แล้วไม่คิดเอาคืนกลับมา เรียกว่าทาน จำแนกโดยประเภทเป็น ๒ คือการให้สิ่งของที่ควรให้ ด้วยกุศลเจตนาเพื่อให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ได้รับ เรียกว่าอามิสทาน ได้ชื่อว่าให้กำลังกาย ให้วิทยาอันหาโทษมิได้ ให้โอวาทสั่งสอนผู้อื่น เพื่อให้เขาละชั่วประพฤติดี เรียกธรรมทาน ได้ชื่อว่าให้กำลังใจ กล่าวโดยลักษณะการให้เป็น 3 ให้เพื่อบูชาคุณ 1 เพื่อสงเคราะห์ 1 เพื่ออนุเคราะห์ 1 บุตรธิดาเห็นว่ามารดาบิดามีคุณแก่ตนมาก เป็นเจ้าบุญนายคุณก่อนคนอื่น เป็นบุรพาจารย์สั่งสอนบุตรก่อนอาจารย์เหล่าอื่น เป็นพระพรหมของบุตร เป็นบุพพเทวดาของบุตรก่อนกว่าเทวดาเหล่าอื่นและเป็นพระอรหันต์ของบุตร บุตรธิดาปรารถนาจะบูชาสักการะองค์พระอรหันต์ ก็พึงเคารพนับถือบูชาสักการะมารดาบิดาของตนให้เต็มสามารถ ทานการให้อันบุตรธิดาอนุสรณ์คำนึงถึงคุณูปการของมารดาบิดาก็ดี อันศิษย์ระลึกถึงอุปการะของท่านผู้เป็นครูอุปัชฌาย์อาจารย์ ซึ่งท่านให้วิชาให้จรรยาศีลธรรม ให้บรรพชาอุปสมบทแก่ศิษย์ก็ดี แล้วบริจาคทานในท่านผู้นั้น เรียกว่าทานการให้ เพื่อบูชาคุณ มีกตัญญูเป็นสมุฏฐาน ญาติกับญาติ มิตรกับมิตร ให้ปันสิ่งของแก่กันก็ดี ผู้มีศรัทธาสร้างโรงพยาบาล สถานศึกษา สร้างอุปกรณ์สำหรับการศึกษา การพยาบาล บำรุงพระภิกษุสามเณรผู้อาพาธด้วยจตุปัจจัยไทยธรรมก็ดี เรียกว่าทาน

การให้เพื่อสงเคราะห์ มารดาบิดาให้ทรัพย์แก่บุตร ให้บุตรได้รับการศึกษาศิลปวิทยา คนชราพิการ ไม่สามารถเลี้ยงตนเองได้ ผู้ใจบุญให้ทรัพย์สำหรับเลี้ยงชีพ เรียกว่าทาน การให้เพื่ออนุเคราะห์ มีเมตตากรุณาเป็นสมุฏฐาน กล่าวโดยอาการที่ให้เป็น ๒ คือ ให้โดยเจตนาเจาะจงปฏิคาหกบุคคล เรียกปาฏิบุคคลิกทาน 1 ให้ทั่วไปไม่จำกัดปฏิคาหก เรียกสาธารณทาน 1 เช่นการสร้างถนน สะพาน บ่อน้ำ ถังน้ำ สระน้ำ ที่พักอาศัย เป็นสาธารณประโยชน์ ส่วนวัตถุทานที่บริจาคนั้น ไม่ใช่ของควรบริจาคทั้งหมด ของบางสิ่งควร บางสิ่งไม่ควร ช่นย พิษอันทำลายชีวิตคนและสัตว์ และการให้สัตว์ที่มีชีวิตเพื่อให้เขาฆ่า เป็นสิ่งไม่ควรให้ สิ่งใดเป็นเครื่องเบียดเบียนร่างกายชีวิต หรือจะทำความเสียหายแก่ตนแก่ผู้อื่น สิ่งนั้นไม่ควรบริจาค เพราะบริจาคไปแล้วไม่เป็นบุญ กลับเป็นบาป ในพระสูตรแสดงวัตถุทานตามบาลีมีว่า "อนฺนํ ปานํ วตฺถํ ยานํ มาลาคนฺธํ วิเลปนํ เสยฺยาวสถํ ปทีเปยฺยํ ทานวตฺถู อิเม ทส" ทานวัตถุ 10 อย่างเหล่านี้ คือ ข้าว 1 น้ำ 1 ผ้า 1 ยาน 1 ระเบียบดอกไม้ 1 ของหอม 1 เครื่องลูบไล้ 1 ที่นอน 1 ที่พักอาศัย 1 ประทีป 1 โดยอธิบายว่า ข้าว ได้แก่อาหารเครื่องกิน นับเป็นวัตถุทานอย่างหนึ่งในพระสูตร ข้อนี้ น่าจะหมายข้าวทั่วไปไม่จำกัด ส่วนข้าวอันเป็นวัตถุทานในพระวินัย หมายเฉพาะข้าวอันเกิดจากธัญญชาติ ใช้เป็นมูลแห่งโภชนะ อันควรแก่สมณบริโภค ซึ่งเรียกว่าอาหารบิณฑบาต น้ำเป็นวัตถุทานอย่างหนึ่ง หมายน้ำที่ควรดื่ม (ไม่ใช่น้ำเมา) เช่นน้ำประปา น้ำฝน น้ำในบ่อ ในสระ เป็นต้นที่สะอาด เป็นวัตถุทานทั้งในพระสูตรทั้งในพระวินัย ปานะ น้ำที่ควรดื่ม ที่เขาคั้นจากผลไม้ต่างชนิด เช่นผลจันทน์ ผลมะม่วง ประกอบด้วยของอื่น เป็นต้นว่าน้ำตาลและเกลือ ซึ่งเรียกว่า ยามกาลิก เป็นวัตถุทานในพระวินัย ควรแก่สมณบริโภค ผ้าเป็นวัตถุทานอย่างหนึ่ง ในพระสูตรน่าจะหมายผ้าทั่วไป ในพระวินัยหมายเฉพาะผ้าสำหรับบรรพชิต ซึ่งเรียกว่าจีวร ส่วนคำว่ายาน ได้แก่เครื่องอุปการะแก่การไปมาในทางน้ำทางบก ทางอากาศ ทางน้ำได้แก่เรือแพเป็นต้น ทางบกได้แก่รถ เกวียน ร่ม รองเท้า ไม้เท้า ทางอากาศได้แก่เครื่องบิน ซึ่งเรียกว่าอากาศยาน สิ่งใดควรแก่บรรพชิต สิ่งนั้นเป็นวัตถุทานในพระวินัย ควรแก่คฤหัสถ์ไม่ควรแก่บรรพชิต สิ่งนั้นเป็นวัตถุทานในพระสูตร ระเบียบดอกไม้ 1 ของหอม 1 เครื่องลูบไล้ 1 ที่นอน 1 ที่พักอาศัย 1 วัตถุทั้ง 5 นี้ สิ่งใดควรแก่บรรพชิต สิ่ง

นั้นเป็นวัตถุทานในพระวินัย ควรแก่คฤหัสถ์ ไม่ควรแก่บรรพชิต เป็นวัตถุทานในพระสูตร ส่วนเครื่องให้เกิดแสงสว่าง เรียกว่าประทีป เป็นวัตถุทานทั้งพระสูตรทั้งพระวินัย อุทาหรณ์ผู้ให้โคมไฟ ให้น้ำมันสำหรับตามโคมไฟ ถวายเป็นพุทธบูชา ผู้สร้างเครื่องโคมไฟถวายแก่วัด แก่สถานศึกษา มีศาลา โรงเรียน โรงพยาบาลเป็นต้น หรือให้เครื่องอุปกรณ์แก่กิจการเช่นนั้น ดังผู้บริจาคทรัพย์บำรุงค่าแรงไฟฟ้าเป็นรายวัน รายเดือน รายปี รวมเรียกว่าให้ประทีป

ในพระวินัยแสดงวัตถุทาน 4 คือ จีวร 1 บิณฑบาตร 1 เสนาสนะ 1 คิลานเภสัช 1 ในพระอภิธรรมจำแนกวัตถุทาน 6 อย่าง คือ ให้รูปเป็นทาน 1 เสียง 1 กลิ่น 1 รส 1 โผฏฐัพพะ 1 ธรรม 1

วัตถุทานในพระสูตรพระวินัยและพระอภิธรรม รวมทั้งสิ้น 20 อย่าง ตามที่บรรยายมาเมื่อรวมกล่าวโดยย่อมี 2 อย่าง คือวัตถุทานที่ได้บริจาคแล้ว ไม่ถาวรมั่นคง เรียกอถาวรวัตถุทาน 1 วัตถุทานที่ได้ให้แล้ว ถาวรมั่นคง เรียกถาวรวัตถุทาน 1 การให้สิ่งของที่เป็นหลักฐานถาวรมั่นคงเช่นการสร้างโบสถ์ วิหาร ศาลา โรงเรียน โรงพยาบาล ถาวรวัตถุทานต่าง ๆ จัดเป็นถาวรวัตถุทาน ให้สิ่งของมั่นคง สำเร็จเป็นถาวรกุศล อำนวยผลแก่ผู้สร้างแก่ผู้อยู่อาศัยเป็นเนืองนิตย์ เพราะเป็นเครื่องเตือนจิตท่านผู้สร้างให้เกิดปรีดาปราโมทย์ ในเมื่อได้เห็นสิ่งที่ทำไว้ หรือเพียงแต่คิดเห็นทุกขณะไป ทานการให้นั้นเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจของผู้อื่น ผูกไมตรีไว้ได้และก่อให้เกิดสามัคคีรักใคร่เคารพนับถือ เป็นสังคหธรรมประการที่ 1 ฯ สังคหธรรม ธรรมเป็นเครื่องสงเคราะห์กันและกัน ผูกมิตรไมตรีกับผู้อื่นนั้น ไม่เฉพาะแต่ส่วนทานการให้นั้นอย่างเดียว แม้ปิยวาจา กล่าววาจาอันเป็นที่รักจับใจ ก็เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้อื่นได้ ในสังคหธรรมข้อ 2 จึงสอนให้พูดคำที่ควรดื่มไว้ในใจ ใช้ถ้อยคำที่ไพเราะเสนาะโสตของผู้ฟัง เว้นคำเท็จ คำส่อเสียด คำหยาบ คำเพ้อเจ้อ โดยอธิบายว่า ก่อนพูดรู้ว่าเป็นคำเท็จ ขณะพูดรู้ว่าเป็นคำเท็จ พูดแล้วรู้ว่าเป็นคำเท็จ นี้เป็นลักษณะแห่งคำเท็จ คือคำไม่จริง พูดหรือแสดงอาการอย่างอื่นจงใจให้คลาดจากความจริง แสดงเพียงกายประโยค เช่นเขียนหนังสือแสดงความไม่จริง ก็สำเร็จเป็นการกล่าวเท็จได้เหมือนกัน พูดจริงหรือเท็จ ก็คนเดียวปากเดียวนั่นเอง พูดเท็จไม่สะดวก เพราะต้องปกปิดคำเท็จ พูดจริงสะดวก เพราะพูดไปตามเรื่อง เมื่อได้รู้เห็นอย่างไร ก็

พูดไปตามนั้น เป็นผู้ตั้งอยู่ในวจีสัจจะ กล่าวถ้อยคำด้วยคำสัตย์จริง อันเป็นคำที่ไม่ตาย ตามนัยแห่งธรรมภาษิตว่า "สจฺจํ เว อมตา วาจา" คำจริงแลเป็นคำไม่ตาย เพราะผู้กล่าวอิงอรรถอิงธรรมเป็นที่ตั้ง แม้ผู้กล่าวนั้นตายไปแล้ว ถ้อยคำที่เป็นประโยชน์เป็นธรรมเป็นโอวาทของผู้นั้นยังไม่ตาย เพราะวาจาสัตย์จริงเป็นธรรม ธรรมนั้นไม่ตาย โดยพระพุทธภาษิตยืนยันว่า "สตญฺจ ธมฺโม น ชรํ อุเปติ" ธรรมของสัตบุรุษย่อมไม่เข้าถึงชรา ชราได้แก่ความคร่ำคร่า ความเสื่อมชำรุด พระธรรมไม่มีแก่ชำรุด เมื่อไม่มีแก่ชำรุด จักมีตายแต่ที่ไหน พระธรรมวินัยที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงแล้ว และทรงบัญญัติไว้แล้ว ด้วยพระวาจาอันสัตย์จริงนั้น แม้พระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานนานมาแล้ว พระธรรมวินัยนั้นยังประดิษฐานเป็นพระศาสดาแทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า อำนวยผลแก่นักศึกษา นักปฏิบัติไม่จำกัดกาล ผู้หวังสามัคคีของหมู่อยู่ร่วมกัน พึงเว้นคำเท็จและไม่พูดส่อเสียด ลักษณะคำส่อเสียด ฟังคำข้างนี้แล้ว เก็บเอาไปบอกข้างโน้นเพื่อทำลายข้างนี้ ฟังคำข้างโน้นแล้ว เก็บเอามาบอกข้างนี้ เพื่อทำลายข้างโน้น ด้วยปรารถนาว่า ตนจะได้เป็นที่ชอบใจของเขาบ้าง ด้วยปรารถนาจะให้เขาแตกกัน เป็นการตัดทอนกำลังข้างเขาบ้าง เรียกว่าส่อเสียด คนที่ชอบยุยงส่อเสียด เขาเรียกว่าคนปากบอน มีคำสุภาษิตอยู่บทหนึ่ง ซึ่งมีความว่า เข็มก็ว่าแหลม แต่ยังสู้ปากคนยุยงส่อเสียดไม่ได้ ฉะนั้นผู้ปรารถนาจะผูกไมตรีกับผู้อื่น พึงเว้นคำส่อเสียดเสีย และไม่พูดคำหยาบ ลักษณะคำหยาบ ผู้พูดปรารถนาจะทำให้ผู้ที่ตนมุ่งเจ็บใจหรือได้ความอัปยศ ได้แก่คำพูดเสียดแทงให้เจ็บใจ พูดหรือแสดงอาการอย่างอื่น เช่นเขียนหนังสือด่า หรือทิ้งบัตรสนเท่ห์ด่า ก็สำเร็จเป็นคำด่าได้เหมือนกัน วัตถุสำหรับอ้างขึ้นกล่าวเสียดแทงนั้น เรียกว่า อักโกสวัตถุ ซึ่งแปลว่าเรื่องสำหรับด่า มีชาติและโคตรเป็นต้น เป็นไปโดยอาการ ๒ สถาน แกล้งพูดยกยอ กระทบถึงชาติ เป็นต้น ซึ่งเรียกว่าพูดแดกบ้าง พูดประชดบ้าง อย่างหนึ่ง พูดกดให้เลวลงอย่างหนึ่ง รวมเรียกว่าคำหยาบ คนด่าก่อน ได้ชื่อว่าก่อไฟเผาตัวเอง คนผู้ถูกด่าไม่ด่าตอบ โดยใช้ขันติธรรม คือความอดทน ได้ชื่อว่าดับไฟด้วยน้ำ ถ้าด่าตอบ ได้ชื่อว่าก่อเวรส่งเสริมเติมเชื้อไฟให้ไหม้ลุกลาม ผู้ปรารถนาความสงบเย็นกาย เย็นใจ ผูกมิตรไมตรีกับผู้อื่น ก็พึงเว้นคำหยาบนั้นเสีย และไม่พูดเพ้อเจ้อ ลักษณะคำพูดเพ้อเจ้อนั้น ได้แก่เอาเรื่องที่ไม่เป็นสาระมาพูด ซึ่งเป็นเรื่องเหลวไหลไร้ประโยชน์

ด้วยกันทั้งสองฝ่ายทั้งผู้พูดและผู้ฟัง ฉะนั้น เกิดมาเป็นคนไม่เสียจริตจิตวิกล นับว่าเป็นบุญลาภอย่างดีอยู่แล้ว ไม่ควรพูดเหลวไหล ผู้ประสงค์จะให้ญาติมิตรบริวารชนเคารพนับถือ ก็พึงเว้นข้อนี้เสีย ใช้ปิยวาจา วาจาอ่อนหวาน ดูดดื่มจับใจของผู้ฟัง พึงเว้นวจีทุจริตทั้ง 4 ดังแสดงมานั้น เป็นสังคหธรรมประการที่ 2

ทาน การให้ปันสิ่งของก็ดี ปิยวาจา เจรจาวาจาที่นิ่มนวลชวนดื่มไว้ในใจก็ดี เป็นธรรมเครื่องสงเคราะห์กันและกันชักจูงให้หมู่ผู้อยู่ร่วมกันเป็นสามัคคี อันความสามัคคีย่อมเป็นกำลังใหญ่ของหมู่ สังคหธรรม 2 ประการข้างต้นเป็นเครื่องชักจูงให้เกิดสามัคคีแต่ละประการ สมเด็จพระบรมศาสดามีพระพุทธประสงค์เพื่อทรงชักจูงให้หมู่คณะเป็นสามัคคีเน่นแฟ้นยิ่งขึ้น จึงตรัสข้อ 3 แห่งสังคหวัตถุคาถาว่า "อตฺถจริยา จ ยา อิธ" ความประพฤติประโยชน์ในโลกดังนี้ โดยอธิบายว่า ข้อ 3 แห่งสังคหวัตถุ 4 นั้น ได้แก่การบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น คำว่าประโยชน์ได้แก่ผลฝ่ายดี ถ้าเป็นผลฝ่ายชั่ว ไม่เรียกว่าประโยชน์ คนเกิดมาในโลก แบ่งเป็น 4 จำพวก คือ จำพวกที่ 1 ทำประโยชน์ตนเองอย่างเดียว ไม่ทำประโยชน์ผู้อื่น จำพวกที่ 2 ทำประโยชน์ผู้อื่นอย่างเดียว ไม่ทำประโยชน์ตน จำพวกที่ 3 ไม่ทำประโยชน์ตนไม่ทำประโยชน์ผู้อื่น จำพวกที่ 4 ทำประโยชน์ตน ทำประโยชน์ผู้อื่น พวกที่ 4 ทำทั้งประโยชน์ตน ทำทั้งประโยชน์ผู้อื่น นับเป็นดีที่ 1 ซึ่งสมควรได้รับเลือกเป็นหัวหน้าของหมู่นั้น ๆ พวกที่ 1 ทำประโยชน์ตนอย่างเดียวนับเป็นดี 2 พวกที่ 2 ทำประโยชน์ผู้อื่นอย่างเดียวนับเป็นดี 3 พวกที่ 3 ประโยชน์ตนก็ไม่ทำ ประโยชน์ผู้อื่นก็ไม่ทำ จำพวกที่ 3 นี้ไม่มีดีเลย เป็นชนิดที่เกิดมาเป็นคนอยู่รกโลก เหมือนเศษวัตถุบางอย่างซึ่งไม่มีประโยชน์อันใดฉะนั้น คนที่ประพฤติชั่วร้ายเสียหาย ผิดกฎหมายบ้านเมือง หรือผิดข้อห้ามทางศาสนาอย่างร้ายแรง ได้ชื่อว่าประทุษร้ายหมู่ คนเช่นนี้อยู่ในวัดใดหรือบ้านใด ย่อมทำให้สถานที่นั้นเลวลง ชาติไม่พึงปรารถนา ศาสนาไม่ต้องการ

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสร้างพระบารมี มีทานบารมี ศีลบารมี เป็นต้น นับโดยชาติเป็นเอนก ครั้นได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ เสร็จกิจแล้วก็น่าจะเสวยวิมุตติสุขให้สมกับที่ทรงลำบากตรากตรำมานาน แต่เนื่องด้วยพระมหากรุณาธิคุณอันดูแก่หมู่สัตว์ที่เร่าร้อนอยู่ด้วยเพลิงทุกข์เพลิงกิเลส จึงได้ทรงบำเพ็ญพุทธจริยา 3 คือ โลกัตถจริยา ทรงประพฤติเป็น

ประโยชน์แก่โลก ญาตัตถจริยา ทรงประพฤติเป็นประโยชน์แก่พระญาติ พุทธัตถจริยา ทรงประพฤติเป็นประโยชน์โดยฐานเป็นพระพุทธเจ้า และทรงบำเพ็ญพุทธกิจตามพุทธประเพณีถึง 45 ปี ทั้งนี้ เพื่อทรงสงเคราะห์แก่สรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ ประสบสุข โดยควรแก่อุปนิสสัยสามารถ ฉะนั้น คนเราเกิดมาเป็นมนุษย์ไม่ใช่บ้าเสียจริต เบื้องต้นพึงบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ตนก่อน ทำตนให้มีที่พึ่งก่อนแล้วสงเคราะห์ผู้อื่นด้วยทาน การให้ปันสิ่งของ ปิยวาจา กล่าววาจาดูดดื่มจับใจ ญาติมิตรและผู้อยู่ในปกครองประพฤติทุจริต แนะนำให้เขาเลิกละด้วยจิตเมตตาเป็นต้น ได้ชื่อประพฤติตนเป็นประโยชน์ผู้อื่น นับเป็นสังคหธรรมประการที่ 3 สังคหธรรมข้อ 4 สมานัตตตา ความเป็นคนมีตนเสมอไม่ถือตัว วางตนเสมอในธรรมนั้น ๆ ในบุคคลนั้น ๆ โดยอธิบายว่า เป็นผู้ใหญ่ตั้งอยู่ในธรรมของผู้ใหญ่ อันได้แก่พรหมวิหารธรรม มีเมตตากรุณาเป็นต้น อามิสสังคหะ สงเคราะห์ผู้น้อยด้วยอามิส มีอาหารเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่ ยาแก้เจ็บไข้ ธัมมสังคหะ สงเคราะห์ด้วยธรรมแนะนำตักเตือนให้โอวาทด้วยจิตเมตตา ฝ่ายผู้น้อยตั้งอยู่ในธรรมของผู้น้อย อันได้แก่โสวจัสสตา ความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย ผู้ใหญ่หวังดีสั่งสอน เอื้อเฟื้อเชื่อคำสั่งพึ่งคำสอน โดยเคารพ ย่อมเป็นเหตุให้ผู้ใหญ่กรุณาเมตตานุเคราะห์ เช่นบุตรธิดาว่าง่าย ก็ย่อมเป็นที่รักของมารดาบิดา ศิษย์ว่าง่าย ไม่ดื้อด้าน ขัดต่อการปกครอง ก็ย่อมเป็นที่รักของครูอาจารย์ นอกจากนี้ ผู้น้อยปฏิบัติตามหลักอปาจยนธรรม ได้แก่ความอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่ทนงตนดูหมิ่นผู้ใหญ่ วางตนให้เหมาะสมโดยควรแก่ฐานะของตน เป็นผู้ใหญ่ก็ประพฤติปฏิบัติอยู่ในธรรมของผู้ใหญ่ เป็นผู้น้อยก็ปฏิบัติในธรรมของผู้น้อย ไม่เหยียดหยามดูหมิ่นผู้อื่น นับเป็นสังคหะธรรมประการที่ 4 ด้วยประการฉะนี้

สังคหวัตถุธรรมทั้ง 4 คือ ทาน การให้ปัน 1 ปิยวาจา ถ้อยคำอ่อนหวาน 1 อัตถจริยา ประพฤติเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น 1 สมานัตตตา ความเป็นผู้วางตนเสมอไม่ถือตัว 1 คุณ 4 อย่างนี้ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้อื่นไว้ได้ เพราะคำว่า สังคหวัตถุ แปลว่า วัตถุเครื่องสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน เช่นมารดาบิดาสงเคราะห์บุตร สามีกับภรรยา ญาติกับญาติ มิตรกับมิตร เป็นต้น ต่างสงเคราะห์กัน ในคราวใดควรสงเคราะห์ด้วยทาน ด้วยวาจา เป็นที่รัก ในคราวนั้นก็พึงทำอย่างนั้น เช่นพบญาติหรือมิตรพึงทักทายปราศัยกันด้วยวาจาไพเราะอ่อนหวาน

สมแก่ฐานะของผู้กล่าวผู้ฟัง เป็นผู้ใหญ่พึงพูดโปรยปรายแก่ผู้น้อย ให้โอวาทสั่งสอน เวลาเขาถามถึงกิจการ ควรพูดแนะให้เขาเข้าใจ ประพฤติประโยชน์ต่อกันด้วยกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม อันประกอบด้วยเมตตาตามฐานะของผู้ใหญ่และผู้น้อย ตามกำลังสามารถและโอกาส ไม่นิ่งอยู่ดูดายทำเป็นคนใจจืดใจดำ ในธุระของญาติและมิตร เมื่อตนเป็นผู้ใหญ่ก็ไม่ไว้อำนาจยศศักดิ์ดูหมิ่นผู้น้อย เมื่อเป็นผู้น้อยก็เคารพนบนอบ อ่อนน้อมยำเกรงท่านผู้ใหญ่ตามควรแก่ฐานะ

คุณหญิงเลื่อน มไหสวรรย์ เมื่อยังดำรงชีวิต มีจิตเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่สงเคราะห์อนุเคราะห์แก่บุตรธิดาญาติมิตรและบริวารด้วยสังคหวัตถุธรรม 4 ประการ ผลแห่งสังคหกิจ ให้บุตรธิดาญาติมิตรและบริวาร จงรักภักดีเคารพนับถือและเป็นสามัคคีตลอดมา เมื่อท่านถึงแก่กรรมโดยปัจจุบันทันด่วน ไม่ทันได้รักษาพยาบาล ละทิ้งความอาลัยเสียดายตกอยู่แก่ผู้ที่ระลึกถึงคุณูปการแต่ก็เป็นเรื่องของภัยประจำสังขาร คือชาติภัย ชราภัย พยาธิภัย มรณภัย ทั้ง 4 นี้ เป็นภัยประจำอุปาทินกะสังขาร หนีไม่พ้น ที่สุดมีคติอย่างเดียวกัน คือต้องทำลายขันธ์สิ้นชีวิตเหมือนกันหมด ควรกำหนดให้เกิดสังเวช อบรมเหตุ คือภาวนามัย

ขอกุศลทักษิณานุปทาน ซึ่งท่านเจ้าภาพพร้อมด้วยบุตรธิดาญาติและมิตรได้บำเพ็ญกุศลแต่เบื้องต้น จนถึงปัจจุบัน อุทิศกุศลแก่คุณหญิงเลื่อน มไหสวรรย์ จงสำเร็จผลตามเจตนาอุทิศ โดยควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพ

แสดงพระธรรมเทศนาในสังคหวัตถุกถา พอสมควรแก่เวลาด้วยประการฉะนี้ ฯ

ระลึกถึงคุณหญิงมไหสวรรย์

ข้าพเจ้ารู้จักคุณหญิงมไหสวรรย์มาเป็นเวลานาน แต่กาลเวลาปราศจากความสำคัญในสัมพันธภาพระหว่างท่านกับข้าพเจ้า เพราะคุณหญิงกรุณา รักใคร่ และเอ็นดูข้าพเจ้าเสมือนบุตรหลาน ข้าพเจ้าจึงรู้สึกราวกับว่า ได้รู้จักท่านมาตั้งแต่เกิด เช่นเดียวกับบุตรหลานคนอื่น ๆ ของท่าน ความรักและเอ็นดูที่ท่านให้แก่ข้าพเจ้านั้น ก็ให้โดยมิคำนึงถึงความเปลี่ยนแปลงของตำแหน่งหน้าที่ของข้าพเจ้า ไม่ว่าข้าพเจ้าจะสูงจะต่ำ จะมีชีวิตราบรื่นหรืออยู่ในระหว่างระหกระเหินอย่างใด ท่านก็คงให้ความเมตตากรุณาโดยสม่ำเสมอ อย่างที่จะพึงให้แก่บุตรหลานของท่านเอง ข้าพเจ้าระลึกได้ว่า เมื่อถึงหน้าผลไม้ทุกหน้า จะเป็นทุเรียน มะม่วง หรือผลไม้อย่างอื่นใดก็ตาม หากข้าพเจ้าไปกราบเท้าท่าน ๆ ก็จะกรุณาแบ่งปันให้เช่นเดียวกับลูกหลานคนอื่น ๆ แต่ถ้าข้าพเจ้ามีกิจธุระอย่างใด ไปกราบเท้าท่านมิได้ คุณหญิงมไหสวรรย์ก็ไม่เคยลืม ได้เคยให้คุณเชิดชัย ยุวนะเตมีย์ เพื่อนรักของข้าพเจ้าผู้เป็นหลานป้า นำผลไม้ตามฤดูกาลมาให้ข้าพเจ้าเช่นนี้เป็นนิจสิน

ก่อนท่านจะสิ้นบุญ 2–3 วัน ข้าพเจ้าไปกราบเท้าท่านที่บ้าน ได้เห็นท่านยังมีสุขภาพสมบูรณ์ แข็งแรง ท่านยังได้แสดงความรักและเป็นห่วงข้าพเจ้าเช่นเคย โดยปรารภว่า จะไปเยี่ยมข้าพเจ้าที่บ้าน แต่ข้าพเจ้าเรียนทัดทานเอาไว้ ด้วยเห็นว่าท่านเป็นผู้ใหญ่ หน้าที่ในการเยี่ยมเยียนควรจะเป็นของผู้น้อยหรือบุตรหลาน

ครั้นแล้ว ข้าพเจ้าก็ทราบโดยไม่นึกฝันว่า คุณหญิงได้จากไปโดยไม่มีวันจะกลับมาอีก ข่าวการจากไปของท่านจึงยังความสะเทือนใจ ความโทมนัส ให้แก่ข้าพเจ้าอย่างแรง ไม่ยิ่งหย่อนกว่าความโทมนัสที่เกิดแก่ลูกหลานอื่น ๆ

ข้าพเจ้ามีโอกาสน้อยที่จะได้แสดงกตเวทีต่อท่านเมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่ แต่หากว่าคุณหญิงมไหสวรรย์จะมีญาณวิถีใด ที่จะหยั่งรู้ถึงความในใจของข้าพเจ้าได้ ท่านก็คงจะตระหนัก

ถึงความโทมนัสอันล้นพ้นของข้าพเจ้า และสิ่งหนึ่งที่ข้าพเจ้าจะกระทำได้ในวาระนี้ เพื่อแสดงกตเวทีต่อท่าน แม้จะเป็นสิ่งเล็กน้อยดูไม่สมกับความกรุณาความรักที่ท่านได้เคยให้แก่ข้าพเจ้าก็คือ ข้าพเจ้าขอตั้งสัตยาธิษฐาน ขอให้ดวงวิญญาณอันเปี่ยมไปด้วยคุณธรรมและเมตตาธรรมของคุณหญิงมไหสวรรย์จงไปสู่สุคติ และสถิต ณ ภพอันเต็มไปด้วยความสุขความสงบ สมกับกุศลกรรมทั้งหลายที่ท่านได้บำเพ็ญมาชั่วชีวิตของท่าน.

พล.ต.ต. พจน์ เภกะนันทน์

พิมพ์ที่โรงพิมพ์เสรีไทย

522 ถนนพระสุเมรุ พระนคร

ทินกร บำรุงรัฐ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา